Historia Juris Rom.

II.

I. Stan RzPpol.
1, stan Kraiu.
2. charakter mieszk. ich podz.
3. Rząd kraiu, urzędnicy
4, religia i oświec. publ.
5. policya, finanse.
6. woyskowość.

II. Prawodawstwo
1, kto iest władzą prawodawcz. o seymach.
2, iak prawa stanowiono.

III. Prawnictwo
1, źrodła praw, i ustawy celnieysze i postanowienia osób urzędowych.
2, Nauka prawa
3. prawnicy.

d) Religija

Stan oświecenia publicznego, jako ściśle związany z religiją, był ten sam prawie co w epoce pierwszej, z tą różnicą że na oświecenie publiczne i sprawowanie ofiar, także i plebejusze teraz wpływali. — Zagraniczne sekty religijne wkradały się do Rzpltej. stąd SCt. de Bacchanalib. — Na koniec też epoka zaczęła mieć wstęp do Rzymu Literatura Greka.

e) Policya finanse.

Urządzenia polityczne w tey Epoce, szczególniey zmierzały, do sławnych ustaw w Historyi Rzymskiey znanych iako leges agrariae; do rozmiarów i rozgraniczenia prywatnych własności (agrimensores) i zakładania gościńców i miedz (actuarii limites). Za szczególniey należy ustawa lex Mamilia r. 589. U.C.

Jak policya wpływała na umiarkowanie lichwy, i co nam iest w tey mierze wiadomém, powiem w Części I. — Igrzyska (ludi circenses, ludi scenici) nie były tém, co u Greków, t.i. szkołą cnoty i moralności, lecz bardziey puste i iałowe zabawy, wydawane dla przypodobania się ludowi. Na tych igrzyskach każdy stan miał swoie szczególne mieysce, lex Roscia 687. U.C. wyznaczyła mieysce dla stanu rycerskiego. Na końcu tey Epoki wiele porobiono ustaw, względem żywności którą karmiono lud uboższy (leges frumentariae seu alimentariae).

Co do finansów. Po wypędzeniu królów prowadzili ciągłe wojny Rzymianie, dla tego więc postanowiono (r. 347. U.C.) stały żołd dla woyska. Opędzano ten żołd z podatków stałych tributa i niestałych vectigalia, które szczególniey wybierano od uwalniania niewolników (vicesima servorum manumittendorum). Podatki i dochody powiększały się i w miarę rozszerzenia zaborów. Zabrany grunt, oddawano właścicielowi, pod warunkiem, płacenia z niego 10tey części (Decuma), i płacenia od każdey sztuki bydła, na niem się pasącey (Scriptura). Rzplicie odbierano ludom zawoiowanym, p.[illegible] publicani Hugo p. 295.

satioresque in Jure hominibus plebeis haberentur, cum illi neque ritus sacros, neque dies fastos nefastosque noscerent. De Papirio reliqua apud Bachium videantur. De Appio Claudio judicio in Virginiam iniquo lato admodum celebri, nihil, quod proferam, habeo.

PERIODUS SECUNDA.

U. C. 300.–775. A. C. 450 – 22 p. Chr.

CAPUT VIII.

De legibus XII. Tabularum.

Quod Pomponius *fr.* 2. §. 1. D. *de O. J.* tradit: „initio civitatis Romanae populum sine lege „certo, et sine jure certo egisse, omniaque ma„nu a Regibus gubernata fuisse," admodum ambigua sunt, ipsique veritati et Historicorum libris contradicentia. Recte enim scimus non omnes reges Tarquinio Superbo similes fuisse, nec manu omnia gubernasse, cum et illis exactis Romani legibus eorum uterentur 58); licet idem Pomponius eodem loco nobis contradicat, narrans: „exactis regibus lege Tribunicia omnes has „leges exolevisse." 59)

— Wspomnieć o rozmaitych gatunkach cytowania.

nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat Tacit. Annal. III. 26.

Locum hunc si recte considerare voluerimus, conspiciemus, posse duplici modo explicari.

58] Niebuhr l. c. T. I. p. 178. 321. 322.

59] cf. Heineccius l. c. p. 27.

Verti enim potest: *lege Tribunicia expulsos fuisse Reges*; aut: *lege Tribunicia regias leges exolevisse.* Utraque tamen lectio nobis displicet, nisi enim legem Tribuniciam ad Junium Brutum, Tribunum Celerum 60), qui reges expulit, retulerimus, sensu locus ille Pomponii carebit, cum sciamus Tribunos plebis quinquagesimo anno post reges exactos institutos fuisse. Quod si ad legem tribuniciam Bruti verba haec refers, eadem difficultas adparebit, cum constet consules in locum exactorum regum electos, nisi nomine regibus dissimiles fuisse, omniaque ex legibus regiis gubernasse. 61) Reiicientes itaque Pomponii illam opinionem, eorum sententiam sequimur, qui dicunt non solum usque ad XII. Tabularum leges, a regibus latis legibus usos fuisse Romanos, sed eas etiam pro maxima parte in hunc novum Codicem conscribi curasse. 62)

Quae occasio instituendorum Tribunorum fuerit, supra dictum est. Hic observandum erit, Historicos v. c. Livium III. 9. narrare: plebem impotentem dominatum Consulum perosam, per Tribunos agitasse, ut legibus potestas Consulum

60] Reges Romani eligebant sibi Tribunos Celerum, ita, ut Dictatores eligere solebant Magistros equitum, cf. Niebuhr l. c. T. I. p. 315.

61] cf. Ritterus ad l. c. Heineccii p. 28. sqq. Niebuhr l. c. T. I. p. 339. 341. Livius VI. 1. In primis foedera ac leges (erant autem eae duodecim tabulae, quaedam regiae leges) conquiri quae comparerent, jusserunt. Jeżeli to prawda, jakże można mówić abolevisse? ... i po spaleniu miasta ... wyszukiwanemi? Pomponii locum forte intelligendum de legibus quae regiam potestatem spectabant, putat Muretus, Eberhius, Otto. — Quapropter non placet,

62] Niebuhr l. c. T. I. p. 400.

Byli oni zastępcami królów; przed Brutus po wypędz. Tarkw. zostanie ...

— tem nazwiskiem oznaczano przedtem equites, a zatem dowódca ich nazywał się tribunus Celerum. Plinius XXXIII. 9. A za tem nie zdaje się być celeres gwardyą królewską, jak mówi Liwiusz i Dyonizyusz.

† Ita refert Locella p. 3. nota 2. et autores laudati ab Ottone cap. IV. Diss. de LL. XII. Tabular.

44.

quod Schulting ad Coll. L. M. et R. IV. 8. adnotavit: non ferebat scilicet insigne illud odium quo Romani regium nomen prosequebantur, ut quidquam regibus acceptum ferre vellent.

‡ Cały rząd powierzono Redaktorom, którzy bowiem że tylko Najwyższa władza może prawa przepisywać. W ten raz jest nauka prawa nie była tak publiczną i każdy się był zdolny, do nadawania praw.

‡ Livius IV.10. iura infimis summisque moderando. Zonaras VII.10. zamiarem ich była równość w obliczu prawa, jak niegdyś ustanowił Servius Tull. stanowiąc kary na injurie (Dion IV.13.).

Ad § 65.

Że źródeł praw w tey Epoce nayważnieysze są prawa XII. Tabl. Będziemy ie wyjaśniali podług tych rubryk

a) historya praw tychże, i ich źródło.

b) w iakim ięzyku i iakim porządku napisane były

Wielu uczonych (cf Haubold §. 207.) starało się ułamki praw XII. Tab. wystawić w pierwotnym języku Rz. Praca ta nietylko że nie iest użyteczną, ale i niepodobną do wykonania. Jakim ięzykiem dawni mówili Rzymianie, i iak wymawiali, może mieć wpływ na historyą ich ięzyka, lecz nie na wyjaśnienie praw, gdzie chodzi o zrozumienie myśli tychże. Poprzestańmy więc na zrozumieniu ducha praw takiem, iakie autorowie klassyczni nam podali, niezapuszczaiąc się w wywierania filologiczne. Wielu iednakże mniema, że gdy dziwacznie wystawi ortografią ięzyka Łacińskiego, tem samem okaże, w iakim stylu napisane były prawa XII. Tabl. I tak ustawę, następuiącą iedni

tak wyrażaią: Si furiosus aut prodigus exstat, ast ei custos nec escit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniave eius potestas esto.

usus auctoritas fundi biennium ceterarum rerum annuus usus esto

inni zaś (n.p. ~~Meister~~ p. 81.) tłeby w dawnym stylu: Funccius p. 46. Leges XII. Tab. quotquot reperiri potuerunt, fragmentis restitutae Rintelii 1744.

Oesus otoritas fundei bieniom, Sei furiosos. eststat. ast. ploe custos. nec celerorom rerom escit. adgnatorom: gentleiomq. endo. eo. pecu- annos oesus estod. niaque. eiius. potestas estod.

Niepotrzebne przeliczanie etc! Co się tyczy porządku w iakim były spisane te prawa, wiedzieć trzeba że z porządku tylko było tablic X. później dodali ieszcze Decemwirowie tablice XI. i XII. a zatem te są tylko uzupełnieniem pierwszych dziesięciu. Jacob Godofred, który się naywięcey trudnił wyjaśnieniem tychże praw, sądzi iż w następuiącym były porządku ułożone I. De in ius vocando, godnem uwagi że i my od tego prawo prywatne zaczniemy. II. De judiciis et furtis. III. De rebus creditis. IV. De jure patrio et iure connubii. V. De hereditatibus et tutelis VI. de dominio et de possessione. VII. De delictis. VIII. de

rusticorum praediorum. IX. de jure publico. X. de jure sacro XI. Suplementum Tab. I – V. XII. Suplem. Tab 6 – 10.

c, jakie były zdania u starożytnych o tych prawach?

To com powiedział w przedmowie, że prawa pisane rzadko kiedy znajdą pochwałę u filozofów takich, którzy w księgach chowaniu rzeczy, nie uważając na ducha czasu dla którego napisane były, stwierdza się rozdwoieniem zdań o XII. Tabl. u samych starożytnych. Cycero nie tylko w przytoczonym miejscu, ale i w r. 43. I. de Orat. mówi: sive quis civilem scientiam contemplatur – – totam hanc descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus XII. Tabulis contineri videbilis. Liviusz III. 34. nazywa ie fons omnis publici et privati juris a sam Dyonizyusz z Halicarnassu XI. p. 725. zapomniawszy o tém że w innem miejscu rzodłem tych praw utrzymuie być ustawy Greckie, tak się z tego Rzymiany, że z upodobaniem niejakiém zastanawiaią się nad prawami XII. Tab. nieco był w ich opisie za rozwlekłym: sed de legibus Romanis quas duodecim tabulis inscriptas reperimus, neque nihil plane dicendum – cum sint adeo graves, et a Graecanica legum ratione tantopere differant. Toż samo powtarza Diodorus Siculus, a Tacyt nazywa ie finem aequi juris. – wyraz że finis aequi juris maią znaczyć podług Gründlera p. 96 das höchste mögliche gleiche Recht, to, mówi jakże mógłby Tacyt chwalić tak XII. Tab. gdy historya okazuie, że po ich ustanowieniu w krótszym bardziej [illegible] a to zaraz więcej w do sprawiedliwości po prawach XII. Tabl. znajdowała się Rz. pospol. Rz.? – Przypuszczę, odpowiadam, ieżeli rzeczy były lepsze to tém bardziej dać były powinne, do większego rozwinięcia praw, które podług rozumienia Gründlera tylko by było zamętem.

d, jaki był los tych praw od ustanowienia ich aż do upadku państwa?

Jak wielki strach ogarnął Rzymian kiedy Gallowie do miasta wpadli nawet stąd przekonać się można, że z przelęknienia nawet zapomnieli umieść na Kapitolium prawa, o które tyle lat upierali się. Jak więc zaginął oryginał tychże, ale wkrótce

† Suivant Denys d'Halicarn. le tribun demandait un code de lois auquel fussent soumis tous les citoyens. Redakcya praw powierzona patrycyuszom, pod warunkiem: aeby lex sacrata w względem wyłączenia ludowi w posiadłości góry Awentyn, i inne (leges sacratae), nie miały. Livius III. 32. ‡ 37

circumscriberetur.† Quod cum ad finem perduci non posset, id saltem consequuta sit plebs, ut jus aequum constitueretur 63). Necessitate itaque ipsa coacti Romani non fuerunt ad leges conscribendas, nam usque ad XII. Tabular. etsi Codicem legum conscriptarum non habebant, vitam serenam agebant, et post duodecim Tabular. leges, in animum non induxerunt, novum legum Codicem condere.‡ Recentissimus de hac re scriptor Niebuhrius 64) ex Livio III. 56. affirmat, *aequandarum legum causa*, leges XII. Tabular. conditas fuisse, quod verbum de *jure sine studio partium tributo*, Livium intelligere, dubio caret. Opinionem hanc Tacitus Annal. III. 27. firmat, dicens: „compositae fuere duodecim tabulae, „finis *aequi* juris. Nam secutae leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen „*dissensione* ordinum et adipiscendi inlicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob „prava per vim latae sunt." Quae Taciti verba interpretes in varias partes rapiunt, atque misere torquent; nihil tamen efficiunt.†

De origine eorum, alio loco disputavi, 65) citatis qui uberius de hac re tractaverunt. Hic ea addenda nobis esse videntur, quae ibi omisi-

‡ Optime de hac re Puchta (in diss. De Itinere, actu, et via Erlangae 1820. p. 6.) vix quenquam invenies, qui, licet solius Livii epicam noverit historiam, affirmet, Romanos sub finem tertii seculi U.C. extrema coactos esse necessitate, ut jus, quod iam dudum inter ipsos obtinebat privatum, mandarent literis. Ea quidem juris privati regulae, quae literarum monumentis indigere videbantur, quamvis jam olim forsan digestae, in XII. quoque migrarunt tabulas,

wielu Rzymian: kodex vel praw ... Lex ... słowa ...

a quippe quae omnis juris in se continerent summam. Sin de eo agitur, quod revera Romani desiderabant, illud tempus respiciendum, quod cum nostro legum nimis cupido comparari nequaquam potest.

63] Niebuhr l. c. T. II. p. 48.
64] l. c. Tomo II. p. 107. sqq. 112.
65] Comparatio legum Solonis et Decemviral. p. 1. sqq.

mus, optime nos facturos rati, si uberrime quantum poterimus, de illo juris Romani fonte perenni disputaverimus.

Inprimis quaerere ex illis velim, qui originem XII. Tabular. legum in institutis Licurgi et Solonis scrutantur, qui factum sit, ut Romani mitterent homines ad longe positas gentes qui peregrinas leges conscriberent, quibus ab eo inde tempore uterentur, cum illa aetate Romani fere semibarbari essent, nec quicquam de Graecis scirent, nisi forsan exceperis, compertam omnibus e Livio legationem illam a Tarquinio Superbo ad oraculum Delphicum. Equidem licet fabellis Livianis fidem dare vellem, mirari tamen non desinerem, qui acciderit, ut sibi persuadere possent Romani, adoptare leges peregrinas repugnantes animo et indoli suae gentis, ut ex fragmentis ipsarum legum, modo ea diligenter inspexerint, omnibus adparebit 66). Praeterea quo idiomate collocuti sint illi semibarbari Romani, cum Atheniensibus equidem ignoro, nec cum glossatoribus 67) credo, manu et gestu, ea quae cupiebant, Graecis significasse decemviros.

Wachsmuth p. 177.

66] Niebuhr l. c. T. II. p. 68.

67] cf. glossa de fr. 2. D. de O. J. Miserunt Graeci Romam quendam sapientem ut exploraret an digni essent Romani legibus: qui cum Romam venisset, Romani cogitantes, quid potuerat fieri, quendam stultum ad disputandum cum Graeco posuerant, ut si perderet,

za świadectwem tegoż Liwiusza, z prywatnych exemplarzy przywróconemi zostały. W późnieyszym czasie i ta kopia zaginęła. Wspomina wprawdzie S. Cyprianus †250, wspomina o nich lecz niedokładnie, tak że nie wiedzieć czy pod wyrazem tabulae legum, rozumie prawa XII. Tabl. Prawnicy Rz. często przytaczaią te prawa, ale tylko dla wielkiey powagi iakoż przywięzywali do dawnych ustaw, ponieważ przez lex Aebutia, które iuż Gaius (IV. 30.) przytacza, zniesionemi zostały. Dotąd o tém prawie tylkośmy wiedzieli z Gelliusza XVI. 10.

e) ostatnie pytanie zachodzi, w iakim stanie znayduią się dotąd te ułamki? i które są naylepsze komentarze nad niemi?

‡ Trudno sobie wystawić, ażeby Rzym, od Etrusków i Latynów założony, miał brać prawa od Greków, głównych nieprzyjaciół Etrusków (~~Niebuhr I. p. XCV~~). Stąd i rzymscy w czasie gniewu Bogów wydawać na ofiarę Gallów i Greków, stósownie do rozkazu ksiąg Sybill. Wachsmuth. p. 7.

— Wogólności tak się obydwa te prawa różniły, jako się różnił charakter Narodu Rzymskiego i Ateńskiego; tamci byli leves, ci graves et rigidi.

‡ Księgi Sybillińskie były wszystkie Greckie, lecz Zonaras wspomina, że dla zrozumienia ich przyjęli Rzymianie Greków. Recens. Wachsm. Ideler p. 150.

I Liwiusz opisując dawne dzieje, nie jest w stanie wystawić rzecz jako tylko w sposobie myślenia swego wieku. Tak n. p. mówiąc o ułożeniu praw X. Tabl. wprowadza lud mówiący o uzupełnieniu praw, a przez co? p. Tablice dwie (Liv. III. 34); jako gdyby już lud był przewidział że właśnie na dwóch tabl. zmieszczą się dodatki Decemwirów!

‡ Uważając Historyą Liwiusza zdaie się, 1, że pisał swoie dzieło nie rozpatrzywszy się dobrze w materyałach których używał 2, że wypisał dawnych kronikarzy bez wyboru samych z sobą sprzecznych a stąd w samych iego dziełach sprzeczności. Dyonizyusz bardziey był retorem niż historykiem

‡ Ile tylko dostrzegać można równey skazowności, przekonywamy się: że do poselstw nie używali Rz. iako języka Helleńskiego i Łacińskiego, obce zaś tylko narody musiały językiem swoim wyznawać swe zdania, atoli zawsze w przytomności i tłumacza Dirksen Civilist. Abh. Berlin 1820, I. Abhandl.

Videmus recentiori tempore omnes populos frementes quoties iis novae leges, nedum peregrinae, inferuntur. Cujus rei ipsi nos documentum dedimus cum jussi essemus (immemores quantum lucri inde nobis cesserit?) Codice Napoleonco uti; qui tamen aptior ingeniis nostris putari potest quam ingeniis Romanorum leges Solonis. Pro maxima enim parte ex Jure Romano et Germanico descriptus est, quo, saltem ultimo, diu apud nos utebantur homines. Adversarii nostri Livii et Dionysii verba proferunt. Sed ignoscant nobis quaeso, si rationi nostrae potius quam Historicis arte critices non commendatis, obtemperaverimus 68). Proferunt aliud argumentum idque gravissimum, ut illis non quidem nobis videtur, proferunt verba Plinii Majoris, mentionem cujusdam Hermodori facientis, qui Jonia patria sua pulsus, in

7 Hist. Nat. XXXIV. 11. | Cicero Quaest. Tuscul. V. 36.

tamen derisio esset Graecis. Qui sapiens nutu disputare coepit et elevavit unum digitum, unum Deum significans, stultus credens quod vellet eum uno oculo excaecare, elevavit duos, et cum eis elevavit etiam policem, sicut naturaliter evenit, quasi excaecare eum vellet utroque; Graecus autem credidit, quod Trinitatem ostenderet. Item Graecus apertam manum ostendit, quasi ostenderet omnia nuda et aperta Deo, stultus autem timens maxillatam sibi dari, pugnum clausum quasi repercussurus levavit. Graecus intellexit, quod Deus omnia clauderet palma, et sic credens Romanos dignos legibus, recessit.

68] Niebuhr. l. c. I. p. 332. sqq. praecipue Tomo II. p. 16. sqq.

des douze tables, ne parle jamais d'une deputation qui ait été faite dans la Grece pour en etudier les lois. Aucun peuple n'eut plus de vanité que les Atheniens: ils n'auraient pas manqué de se glorifier, si une nation eloignée, dont ils auraient exalté la puissance et la sagesse, leur avait envoyé une ambassade solemnelle pour prendre connaissance de leur legislation. Cependant ils ont gardé la-dessus le plus profond silence. Il parait meme que les Grecs n'ont su le nom de Rome que long-tems après cette epoque, quoique l'on pretende que le second Tarquin avait envoyé aussi une ambassade dans la Grece pour consulter l'oracle de Delphes. Quand les Grecs commencerent à entendre parler de Rome, ils la prirent pour une ville de la Grece italique. (Plutarch. in Camill.) Heraclide de Pont, en parlant de la prise de Rome par les Gaulois, disait, qu'ils avaient pris Rome, ville grecque, voisine de la mer. Il appellait cette mer Ocean, parce qu'anciennement les Grecs, qui ne connoissaient pas le veritable Ocean, donnaient ce nom à la Mediterannée. La conformité de quelques-unes des lois des douze tables avec quelques lois de Solon, prouve seulement que les hommes ont les memes idées dans une situation semblable. C'est pour cela que certaines lois de l'ancien code des Francs se retrouvent dans l'ancien code des Russes: mais, en general, les lois des douze tables different beaucoup de toutes celles de la Grece. D'ailleurs les Romains avaient chez eux Hermodore. Il expliqua aux Romains les lois de la Grece, il aida

urbem Romanam venisset, Decemqueviris ex lingua graeca in latinam leges Solonis vertisset, statuamque in foro ab hanc rem positam habuisset 69). Equidem etiam ipsum Plinium, si liceret, interrogarem, ubinam locorum Hermodorus ille linguam latinam didicisset, adeo perfecte ut leges in ea scribere posset? Quod autem statuae illius mentionem fecerit, neque hoc nos movet, cum et ipsi licet ad ripas Vistulae tumulum *Craci* et *Vondae* videamus, tamen non credimus Vandam in flumine Vistula submersam fuisse. Ciceron, qui parle souvent de la loi

Sed his missis, gravius argumentum nobis adest, ipse Cicero qui in *libro I. cap. 44. de Oratore* dicit: „Fremant omnes licet, dicam „quod sentio: bibliothecas mehercule omnium „philosophorum unus mihi videtur XII. tabu„larum libellus, si quis legum fontes et capi„ta viderit, et auctoritatis pondere et utilitatis „ubertate superare: quantum praestiterint nostri „majores prudentia ceteris gentibus, tum facil„lime intelligetis, si cum illorum Lycurgo et „Dracone et Solone nostras leges conferre vo„lueritis. Incredibile est enim, quam sit omne „jus civile praeter hoc nostrum inconditum ac „poene ridiculum."

69] de Hermodoro illo cf. *Menagius* ad Diogenem Laërt. IX. 2.

≠ Die 10te Tafel de modo sepult. war nach Cicero (de Legib. II. 23. 26) v. Solon entlehnt. Das furtum per lancem lic. leitet Heineccius v. [illegible] Antiq. II. p. 167. Das Recht einen Nachtdieb zu tödten gaben Moses, Solon, und X. Männer. Exodus XXII. 3. Demosth. contra Timocrat. T. I. p. 736. ed. R. Macrobius I. 4. Coll. L. M. et R. VII. 1.

≠ Tacitus (Annal. III. 27) mówi: creatique decemviri, _et accitis_, _quae_ _usquam_ _egregia_, compositae duodecim tabulae.

† Dionyzyusz z Halikarn. Hist. XI. p. 689. toż samo powtarza zapominając się że sam twierdził iż z Grecyi pochodzą: ἔξω σεμνῶν ὄντων, καὶ τοσαύτην ἐχόντων διαφορὰν παρὰ τὰς ἑλληνικὰς νομοθεσίας.

† Unglaublicher möchten sich der v. Charondas und Zaleukus geschriebenen Gesetze, so wie auch deren v. Pythagoras, aus ähnlichem Antrieb v. Nationalstolz möchten Livius und Dionys gern glauben, daß Rom's Abgeordnete Athen, unter der weisen und glänzenden Verwaltung des Perikles besuchten und Solons Gesetze den zwölf Tafeln einverleibt wurden. Herodot und Thucydid. (U.C. 300–350) scheinen vom Namen und Daseyn der Römer nichts zu wissen. Theophrast (U.C. 449) war nach Plinius III. 9. primus externorum qui aliqua de Romanis diligentius scripsit. (Gibbon l.c. p. 109. v. G. n. 10.). Kurz die Atheniens. Gesandtschaft [illegible], auch wird nicht glaublich scheinen, daß die Patrizier eine lange und gefährliche Seefahrt machten um das reinste Muster einer Demokratie nachzubilden. ibid. p. 110. Neque tamen solas Atheniensium leges conquisitas fuisse existimandum est: siquidem nonnullas Lacedaemonior. nec non legislatorum quorundam celebriorum haud esse excludendas puto. Singulare istic est, leges ab uno populo ad alium, divina quadam providentia migrasse: nam et Graecos leges suas ab Hebraeis accepisse notat Cypr. Regnerus. Inde procul dubio Romanorum legum cum Mosaicis congruentia. Lorella p. 11. 12. n. 4. †

‡ Tahre: de Republ. apud Nonium IV. et de Oratore I. 43.

† Quinimo Edmundus Merillius ad L. 10. D. de J. N. G. et C. Decemvirorum leges, non tantum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis et Rhodiis et Corinthiis, sed etiam a Judaeis et Aegyptiis petitas esse putat, quia Tacitus eas, ex his quae usquam erant egregia, compositas scribit. Otto. ad LL. XII Tabul. cap. 5.

les decemvirs dans leur travail et Rome lui temoigna sa reconnaissance par une statue. Il pouvait connaître assez les principales lois de son pays, pour épargner aux Romains la peine d'en faire le voyage. L. p. 179. 180. Die blühendsten Italiens

11

Luculentissimum rei probandae documentum hoc esse puto, ad opinionem adversariorum nostrorum refellendam. Nam certo Cicero non invectus esset adeo in leges Solonis, si illas putaret legum XII. Tabularum fontes.

Si omnia consideramus quae ansam condendis XII. Tabular. legibus dederunt, adparent patricii consulto de illis ferendis plebi concessisse, quo facilius possent Tribuniciam potestatem abolere. Decem enim viri 70) creati sunt, legibus scribundis constituti, et quidem omnes e patriciis, e plebeis vero homines patriciis faventes 71). Horum dominationem plebs non diu passa, eos expulit. Servavit tamen eorum leges, ut id quoque fecit cum reges expulisset.

De legibus his variae sunt variorum opiniones. Cicero ~~et~~ Tacitus l. c. quam maxime eas laudant. Vituperat vero Favorinus philosophus apud Gellium (Noct. Atticar. libro XX. cap. I.) quem Sabinus JCtus refutat. Judicium Favorini utpote philosophi, qui indolem gentis et ingenium aetatis, cui scriptae leges erant, non respiciens eas vituperat, jus quod rationi magis congruit illis praeferens, reiiciendum est. Observamus autem leges XII. Tabu-

et Livius III. 34. fons omnis publici et privati Juris. Diodorus Siculus libr. XII. p. 87.

70] Niebuhr l. c. T. II. p. 107.

71] Niebuhr l. c. T. II. p. 122. v. p. Sp. Appius plebei. (Dion. X. 50) Antonius, Rabulejus (frawdiuy rabula!).

lar. tam publicum quam privatum jus complexas fuisse, ut mos erat leges conscribendi omnibus fere antiquis populis. Nec id aliter fieri potuit, cum jus privatum apud antiquos sacris ritibus conjunctum esset. ✝

Conditae XII. Tabular. leges in publico adfixae erant, quo melius a quovis cognosci possent. Diruta urbe a Gallis in incendio perierunt teste Livio VI, 1. Restitutae tamen ex exemplaribus privatis usque ad Justinianum fere perduraverunt, si vera sunt quae S. Cyprianus in Epistola 2. dicit.]

‡ Heidelbergae primum edidit 1616.

Fragmenta earum diligentissime conquisivit *Jacobus Godofredus* eaque ‡ Genevae 1653 sub titulo *Quatuor fontes juris civilis* edidit.] Bachius omisso ejus Commentario, verba legum recudi in Historia sua jussit. Appellavit autem Godofredus id opus quatuor fontes, quia re vera quatuor sunt ex quibus antiqua Jurisprudentia restitui potest. 1, Leges XII. Tabular. ab Godofredo illustratae. 2, Edictum praetorium, sive Edictum perpetum, quod illustraturus est Haubold Professor Lipsiensis 72). 3, Lex Julia et P. Poppaea, quam optime recensuit Heineccius Amstelaedam. 1731, quod opus optimum ex illis est quae in lucem ille auctor edidit. 4, Scripta Ma-

72) cf. Hugo Civilist. Magaz. II. p. 283.

* Niektórzy utrzymują że dopiero w czasie zburzenia Rzymu przez Gotów zaginęły Lorella p. 30.

7 Co na którey Tablicy znaydowało się za prawo Lorella p. 39. /99 wylicza. Lecz to próżne Szperanie nad rzeczą która przez się tak wątpliwa.

ſ Przed Godofredem 22 prawników trudnili się wyjaśnieniem XII. Tablic. których cytuie Lorella p. 43. /99 Haubold (§. 210.) przytacza innych, którzy w tym przedmiocie po Godofredzie pracowali. Większe ma zasługi Godofred; lub wiele korzystał z poprzedników swoich, a więcej ci, którzy z niego korzystali.

† Przed Gaiem pisali Komentarze i inni, których wylicza Lorella p. 33. Tenże wylicza fragm. Dygestów gdzie wzmianka o tem Komentarzu p. 34./99.

surii Sabini, in quae Ulpianus est commentatus, in quae nullus Commentarius scriptus hucusque exstat.

Praeter Godofredum scripserunt Commentarios in XII. Tabular. leges Eberhardus Otto in praefatione ad celeberrimum suum Thesaurum Juris, et Funccius. Hos imitatus est, vel potius quoad verbum exscripsit Carolus Bouchaud, professor Parisiensis in libro gallico *Commentaire sur la loi de XII. Tables Paris* 1804 *Vol.* 2. 73)

Paucis nunc de ratione qua Godofredus celeberrimum hoc Corpus juris restituit, dicendum videtur.

Godofredus recte se facturum putavit, si libros Ciceronis de legibus secutus, omnia eo ordine componeret, quo et ipsi auctores classici leges XII. Tab. colligi putarent, et quo id contextus ipse, et ordo rerum posceret. Sequutus est nonnunquam ipsum ordinem Pandectarum, nonnunquam Gajum, cujus in XII. Tabularum leges Commentariorum fragmenta in Digestis exstant. In allegandis ipsis fragmentis Gaii maxima diligentia adhibenda Godofredo erat, cum ille de legibus XII. Tabular. loquens, nonnunquam leges quibus Romani sub Imperatoribus

73] cf. Haubold. §. 206. pr. p. 119.

utebantur, iis admisceat v. c. *fr*: 233. §. 1. *D. de V. S. fr.* 43. *D. ad Legem Jul. de adulteriis.* In Hoc ~~tamen~~ errasse mihi Godofredus videtur, quod nimium auctoribus classicis verba legum XII. Tabular. citantibus confideret, ac si jam illi religiosissime ea recitassent, quae memoria tenebant. Quod vitium ut effugisset, observandnm ei erat, eos semper fere ex ipsa memoria fragmenta legum antiquarum citare, verbaque recentiora cum antiquis mutare, ut *Spaldingius* in Commentariis Academiae Berolinensis ed. anni 1814 id ostendit. Quapropter plurimi nunc exstiterunt v. c. *Erb* et *Unterholznerus*, quorum alter in Hugonis libro Civilist Magaz. IV. p. 462, alter in Savignij 74) plurima false ab antiquis allegata ostenderunt, v. c. in Ciceronis libro ad Herennium ubi scriptum est: *si in jus vocat atque eat*; cum esse debeat: *si in jus vocat*, atque ejusmodi alias leges.

74, Zeitschrift T. II. p. 432.

CAPUT IX.

Status Reipublicae qui?

Concesso lege Canuleia connubio plebeis cum patriciis, discrimen civium paulatim labi, civitatis vero jus majoris haberi coepit. Ad exstin-

C. F. Schulze Kampf der Demokratie und Aristokratie in Rom, oder Gesch. der Römer, von Vertreibung des Tarquinius bis zur Erwählung des ersten plebejisch. Consuls. Altenburg 1802.

P. Opisaliśmy stan kraju w epoce pierwszej, kiedy [gdzie] władza wykonawcza, była w ręku ~~ludu~~ króla, Senatu i ludu. Miejsce królów zastąpił senat, albo raczej patrycyusze. Różnica między niemi a plebeiuszami zachodziła ciągle aż do ustawy Canulejusza, odtąd zaczęli patrycyusze upadać coraz bardziej kiedy nawet i urzędy najwyższe poszły na podział między niemi a ludem. To się stało z następujących powodów

† velut illa lex talionis: cujus verba nisi memoria me fallit, hæc sunt. Gell. XX. 1. in quibus si recte commemini, ita scriptum est Gell. XVI. 10.

T. Wachsmuth. p. 53. Carpit Otto. ad Ll. XII. Tab. c. 6. 1, Jam olim in ea opinione fuere, leges, quae inter apud Ciceronem reperiuntur, esse a Decemviris desumtas. 2, quod viri ele- berrimi leges XII. Tab. retulerant 3, quod viri docti confessim in XII. tabulas retulere, quae iis caute dicuntur 4, quanta legum spuriarum leges ex voce legis per legem XII. Tab. explicata dependit. Otto cap. 6.

~~† Tabula z wygnania powstano i powieszono spalone (Ascon. ad Cic. pro Scauro).~~

I Wymagało tego dobro credytu Narodowego, areby iak naybardziey zabezpieczonemi byli creditorowie, gdyż inaczey nayostrożniejszy u których w potrzebie nie byłby w stanie dostać na credyt. Powiększało potrzebę i to, że credytorami byli tylko partykularni ludzie, maiący mniey sposobów do odebrania debitów niż Rząd. To okoliczności dały powód do założenia banku Narodowego, iak wspomina Liviusz VII. 21. Bogatsi złożyli pieniądze swoie, raczey że ne zyku na złotach pięciu mężom, którzyby i, wszystkich debita od prywatnych zaciągnięte, tak że zaraz mieysce dawnych credytorów obiął Rząd, z wyłączeniem tych debitorów, którzy nie posiadali maiątku za dług Rządowi ręczącego 2, nawet i takie długi do których wypłaty iescze nie nastąpił termin. Stąd na sano dozór ten Banku mensarii lub argentarii. Pomiey w V. lub VI. wieku od założenia miasta utworzyli takie Banki prywatni, brali od bogatszych pieniądze i rozpożyczali ie, zaciągali debita i credita na cudze imie, zgoła ustalali kurs pieniężny. cf. Interpretes ad Livii VII. 21.

I że się w tém pośpieszono ludowi sami patrycyusze winni; nie chcąc małych ofiar odstąpić ludowi musieli więcey. Nic nie pomogła ich wymowa: na którą krótko odpowiadali plebeiusze: aut mori aut legem perferre. I zastąpili na taki upór; od przysiągł ludowi odwodzili wspólnictwo ów to cudami (Liv. III. 10), morderstwem; (Liv. II. 54. III. 43. Zonar. VII. 17), i widać się że niekiedy używali nieprzyiaciół Araun. Sposoby których trybunowie używali do podniesienia plebeiuszów były: odbywanie sejmów nie przez centurye gdzie bogatsi przewyższali, lecz przez tryby i ograniczenie władzy konsulów i wyższych urzędników przez prawa XII. Tabl., umnieyszenie bogactw patrycyuszów przez równy udział dóbr narodowych. Te pochodziły z zaborów na nieprzyiacielu. Dotychczas ziemia podlegał konsulom części z zaiżanego gruntu była na króla, reszta na patrycyusz. którzy ie oddzielali klientom swoim. Małe najlepi dostały się plebeiusz. iak to n.p. wiemy że się zdarzyło pod Serw. Tull. po wypędz. Tarquin. pierwszy.. Niebuhr I. p. 452. Podział równy dla patryc. i plebeiusz. dopiero później nastał Liv. V. 30. VIII. 11. 12. Rola bywała udzielana albo na głowy, dla każdego oyca familii (viritanus) albo kształt obywateli obrazu iakiego części odbierał (colonicus). Niebuhr II. p. 379. Dodać potrzeba że Lex agraria Licinia była zasadą wszelkiego prawa wszystkich iego podziału gruntów, o której Niebuhr II. p. 394.

guendas patricias familias multum contulere bella perpetua quae Romani gerebant, vita luxuriosa coelibatui dedita, et minus frequentes apud eos adoptiones teste Tacito Annal. XII. 25. qui dicit: ab Atto Clauso usque ad Claudium Imperatorem, nullam adoptionem inter patricios Claudios reperiri. Haec omnia ut diximus, diminuebant patriciorum stirpes. Ad labefactam eorum potestatem contulit quoque quod sensim omnes honores plebei sibi vindicarunt; primum enim Tribunorum militari potestate, mox Consularem, brevi post Praetoris honorem cum patriciis participavere. Neque illos Aedilitas curulis admodum juvit, cum et hunc magistratum paucos post annos primus e plebe Flavius, Appii Claudii libertus, ob evulgatos fastos, gessit.

Lapsa potestas ~~nobilium~~, non omnium plebejorum sortem levavit. Ob continua enim bella quae gerebant Romani plurima pars plebis aere alieno obligata, vel in campo cum hoste perpetuo certare cogebatur, vel domi a creditoribus capiebatur et opprimebatur. Quod cum Tribuni plebis vidissent, summopere studebant hanc calamitatem a plebe propulsare, favoremque ejus sibi conciliare. His itaque auctoribus lata fuit lex Poetilia Papiria (ann. 428. U. C.), qua cautum est ne nexos ob aes alienum (quos ni creditoribus debitum solvissent in partes dissecare li-

cuit, ut alio loco id demonstravimus 75), crudeliter tractare liceret. Hanc rem Livius VIII. 28. narrat, quae ejus verba varii varie interpretantur, dicentes: obligationem nexu hac lege sublatam esse. Quod falsum est, cum id solum ea lege constitutum fuisset, ne debitores cruciarentur; quod nostris temporibus Schraderus docuit 76) adducto loco ex Valerio Maximo libr. VI. cap. 1. in quo scriptum est, creditorem quendam punitum fuisse ob male tractatum debitorem, idque duobus annis post illam legem latam accidisse.

Illis temporibus *tertia secessio* plebis et quidem *in montem Janiculum* accidit, de qua, cum Livii Historiarum liber XI. perierit, solum ex Plinii Histor. Natural. libr XVI. cap. 15. constat. Eodem quoque tempore lata est *lex Hortensia*, (testante Theophilo in paraphrasi ad Instit. libr. I. tit. 2. §. 5. et Gaio in Comment. I. supra cit.) ut patricii plebiscitis tenerentur. Nec minus lex *Maenia*, (de qua Cicero in Bruto 14. cf.) ut senatus in incertum comitiorum eventum auctor fieret. Denique et *leges Aquiliae* de corrupto quadrupedeque aliis damnis illatis, nec minus *leges de manu injectione*, hic referendae sunt, de quibus infra dicemus.

75] Dissert. nostra de Legib. Solonis supra cit. p. 12, 13.
76] cf. Hugo CivHist. Magaz. 2. V. p. 184.

† ista lege lata debitores modo necti desiisse, sed servitutem illorum mansisse, et sequioribus demum legibus sublatam esse. Dirksen (l. l. p. 109) contendit: exempla debitorum et post legem Poeteliam latam creditoribus addictorum nihil probare, nisi legis illius praecepta haud raro violata esse et repeti oportuisse. Mihi Schradero assentiendum videtur, nam etsi debitor a creditore pro servo haberetur ~~posset~~, iureque dominii acerbe uti huic liceret, tamen videtur esse prohibitum, quin ista liberum hominem pro lubitu servire posset. M. Junius Pera dictator, post Cannensem pugnam, ut legiones exhaustae supplerentur, edi-

‡ De eadem seditione et Zonaras Annal. II. et Valer. Maxim. VI. 1. 9. De conditionibus reconciliandae pacis nihil certi constat: aliquantulum inter se discrepare videntur Dionis et Livii epitomatores; ille enim, tumultum tum demum sedatum esse, quum hostes Urbem invaserint, hic turbam Hortensii dictatoris opera ab Janiculo deductam esse refert. Müller p. 75.

‡‡ Antiquissimis temporibus ut quis cum populo ageret, auctoritas senatus requirebatur: ubi senatus concessisset et populus convocatus suffragium tulisset, quod ab hoc in comitiis iussum fuerat, rursus senatusconsulto confirmabatur. Sed postea Q. Publilius dictator (416. U. C.) lege lata effecit, ut patres ante inita suffragia in incertum comitiorum eventum auctores fierent. Lex haec Publilia aliquot annis antiquior est lege Maenia, quae lata est circa annum 445. U. C. Sulla cum Pompeio in consulatu collega pristinum ius senatui restituere adnisi sunt, ut non ante auctoritatem praestaret, quam de comitiorum eventu populique proinde voluntate constaret. Caesar postquam legem agrariam senatui proposuerat, ut auctores fierent, dein semper recta ad populum se contulit. Haubold ad Heinecc. I. 2. 4. 4.

xisse traditur (Livius 33.14), unde apparet, antiquissimi juris severitatem in debitores obaeratos illis etiam temporibus notis fuisse. Etiam Catilinariorum turbam queritur: saevitiam Praetoris sibi non solum patrimonii, sed etiam libertatem eripere. Lex Poetilia igitur nihil voluisse videtur, nisi ut creditori non amplius liceret, debitorem pecuniae judicatum invitum abripere. Sin vero creditor, cui bona debitoris non satis securitatis et fidei praestare videbantur, cum debitore pactus erat, ut, nisi hic pro tempore promissa exuisset, in nervum se abduci pateretur; praetor, puto, ex ejus chirographo, quo beneficio legis ultro renuntiaverat, jus dicebat. Müller f 76.

*) Rozkrzewianiu się złych obyczajów, starano się zapobiegać przez ustawę Cenzorów, czyli urzędników czuwających nad tem, ażeby tylko dobrych obyczajów obywatele, do urzędów przypuszczano (censura morum). Senatora wymazywano z listy i t.d. rycerzowi konnemu w wojsku, odbierali konia skarbowego (equus publicus); obywatela mniej[illegible] przenosili do klassy nie [illegible] na zgromadzeniach (in Caeritum tabulas referre). Wzmagające się zaś bogactwa, a same i w familiach plebeiuszowskich, [illegible] oraz [illegible] obyczajów. Też same bogactwa torowały im drogę do urzędów wysokich, skąd dwa oddziały obywateli nobiles (homines novi) plebei, tak właśnie jak dawniej różnica była między nobiles i patricii.

Ex his omnibus patet magnas mutationes a tempore legum XII. Tabular. Romam fuisse passam. In majore tamen rerum conversione versabatur cum Romani subacta fere omni Italia molitiem Graecorum et luxuriem imitari coeperunt, ita ut corruptos mores, quibus Imperium Romanum diu labefactum praeceps denique ruit, paulatim urbem irrepere animadverteris. Severioris virtutis homines, praecipue Cato Censorius, culpam mutatorum civium morum doctrinis artibusque Graecorum attribuebat, immemor, Romanos totius Italiae dominos, mox universum orbem terrarum regnaturos, ita frugi homines, quales laudabantur dum pauperes erant, esse non posse. Non admodum itaque expulsi ab eo philosophi moribus obfuerunt, cum neque illi primi essent, qui elegantiores artes Romam transtulissent, cum ante aliquot jam annos Polybius Achivorum obses, amicus Scipioni Africano, et Panaetius, (de quo multa Cicero in libro de Off. habet,) Romanorum animos ad philosophiam accendissent.

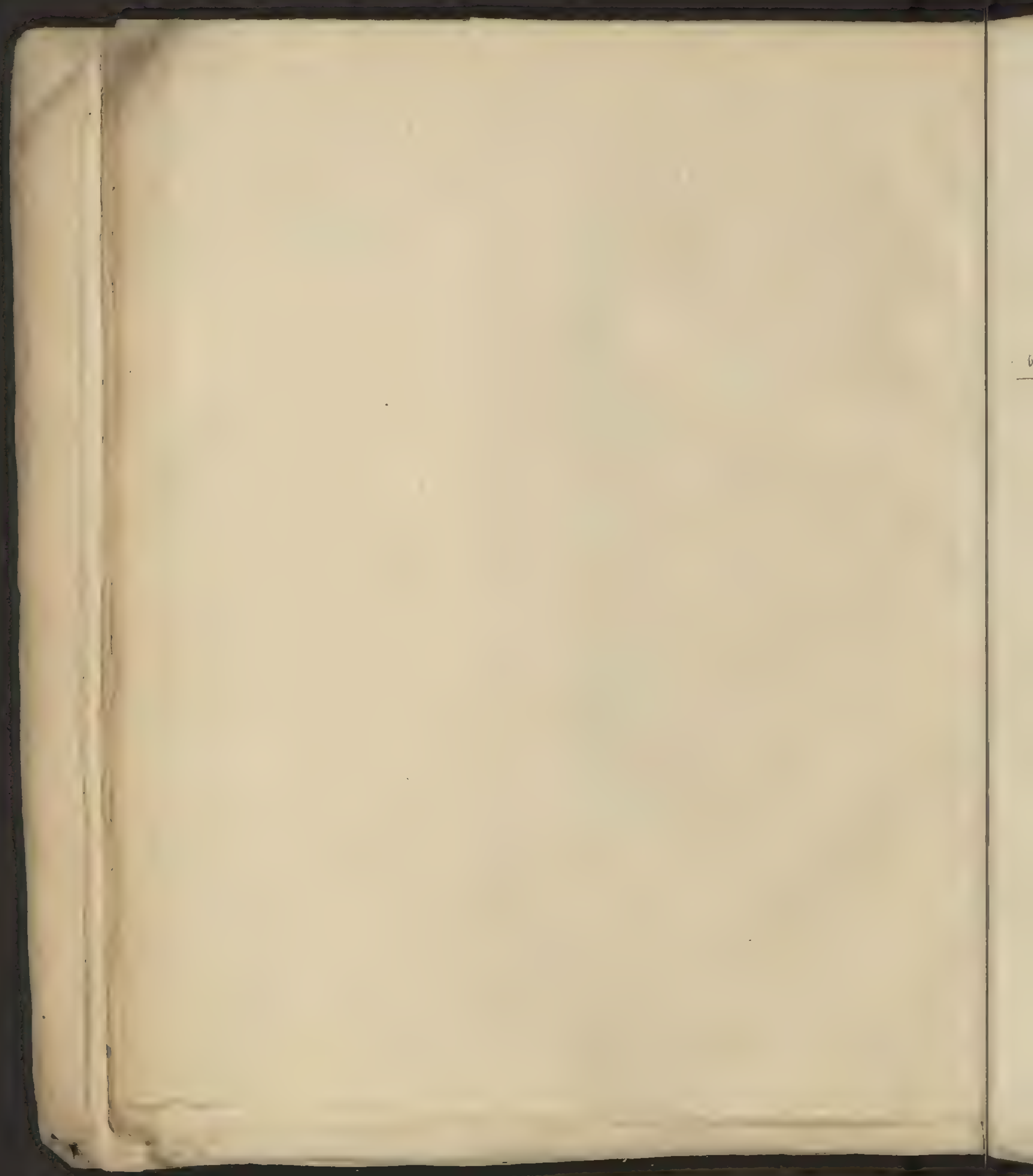
De populo ejusque divisione et quomodo in conciones conveniret ad suffragia danda, ne alienam provinciam invasisse videar, disputare nolo. Hic solum addo, quamvis conventionem, v. c. ad creandos novos magistratus *Comitia* appellatam fuisse. Unde patet quid sibi Tacitus velit

(Annal. I. 15,) cum „regnante Tiberio comi-„tia e campo ad patres translata esse" dicat. Quod multi non intellexerunt licet clarior luce sensus ille sit „senatui ab eo inde tem-„pore, quod olim populi erat, concessum esse, „magistratus creare." Observandum praeterea est, omnia quaecunque magistratus proposuerint, sive de emendandis ipsis legibus, sive de quocunque, etsi singulari casu, leges appellari. Errant itaque v. c. Ernesti in Clavi sua Ciceroniana s. v. *lex*, qui verbum legis stricte interpretatur, atque per legem intelligit *legem* proprie sic dictam. Leges tamen in privatas personas latae, illo verbo non appellabantur, sed proprio nomine, id est *privilegiorum*, occurrebant, quod Cicero testatur, libro III. cap. 19. dicens, *privigelia ne irroganto.* Adnumerabantur quoque legibus plebiscita, ut ex lege Galliae Cisalpinae adparet, ubi scriptum est: *lex sive id plebiscitum est* 77).

Quanquam potestas Senatus per legem Hortensiam admodum diminuta fuit, non tamen adeo, ut nonnulli putant, cum et Consulta ejus, sive SCta, vigorem legis haberent, et Appianus de Bello Civili L. 1. testetur, eum pro lubitu munia distribuisse. Quod vero Magistra-

77) cf. Hugo Civilist. Magaz. Band II. p. 443. Gaii Commentarii I. 3.

tus

vit, wniosek.

tus pop
par mo
cedere
affirmat.
tequam
tus inte
a cujusq
de quo
locum n
mus, qu
cessorum
Schweig
ostendit
nes me
endi,
ctorum

I t

Post
omnem
rant ta
in om
In qu
to, qu

78] c

tis populi attinet; ita res composita erat, ut par magistratus pari, vel major minori, intercedere posset, quod Cicero de Legibus III. 4. affirmat. Constituebatur tamen nonnunquam antequam in sententiam irent, ne quis magistratus intercederet 78). Summus autem honor uniuscujusque magistratus curulis *Jus imaginum* erat de quo Polybius VI. 53. (51.) plura habet, quem locum multi non intellexerunt, v. c. Casaubonus, qui ad h. l. dicit: fuisse jus imagines antecessorum suorum in pompa funebri praeferendi. Schweighäuser ad Polybium Tomo VI. p. 393. ostendit per jus imaginum significari jus homines mercede conductos larva mortuorum induendi, qui in pompa funebri procedentes defunctorum personas significarent.

CAPUT X.

Italia et Provinciae.

Post bellum cum Pyrrho rege confectum omnem Italiam Romanis paruisse constat. Errant tamen qui putant, potestatem absolutam in omnibus ejus partibus Romanos exercuisse. In quem errorem recentiores inde deductos puto, quod crederent Italiae incolas dominationis

78] cf. Hugo Civilist. Magaz. B. II. p. 446.

Romanae pertaesos, bellum, quod *sociale* dicitur, movisse, eoque effecisse ut sibi pari jure uti liceret. Res aliter sese habuit, et hoc si recte explicare volumus, paulo altius repetendum nobis est.

Constat inter omnes, Latinos a Romanis ad lacum Regillum devictos, foedere illis conjunctos fuisse, ea conditione ut uterque populus propriis legibus uteretur, et in periculo sese mutuo adjuvaret. Exceptum fuit, ne civibus Latinarum urbium Romano jure uti liceret, id est, summo jure, quod Quiritium vocabatur. Juris autem Quiritii praecipuum erat, *jus honorum* quod Romani nonnullis civitatibus optime de se meritis tribuere solebant, quae *municipia* vocabantur. Sed admodum paucae illae civitates erant; quapropter aliae, quibus eadem sors atque illis in sublevanda socia Roma fuit, nempe auxilio ei esse, moleste id ferebant, rogabantque, ut sibi idem jus concederetur. †Hinc bellum illud atrox, feliciter in gratiam Latinorum Romanorumque sociorum finitum. Constitutum enim ab eo inde tempore fuit, ut quicunque populus Latinus *fundi* factus esset, id est, legibus et institutis Romanis uti vellet, Jure Quiritium gauderet.† Unde recentiores [arcanum] novum quoddam *jus fundi* excogitarunt, errore ducti, quod in Latio una urbium *fundi* appellabatur.†

† Marochi

† Appian. de B.C. I. Vell. Paterc. II. 15–17.) libera tamen rerum administratio et respublica, [illegible] iis non fuit, quod vel ex tabula Heracleensi et Lege Galliae Cisalpinae, apparet. Hec opinio Marezolli est, quam latius explicuit Dirksen (l.c. p. 211.): municipia fundana ea fuisse credit, quorum cives in leges romanas, de republica eorum quid statuentes, fundi facti erant, ita ut si de republica administranda accuratius praeceptum, quod in lege romana desiderabatur, flagitatum esset, tum illa de re quidem in illo municipio lex ferri possit, sed ad talem legem ferendam rogator constitui nequiret, nisi lege vel plebiscito romano.— [illegible]

† Gaius Gracchus, ażeby przeprzeć partyą arystokratów, zrobił wniosek, żeby cała Italia miała prawo obywatelstwa. Po jego śmierci wielu z demagogów popierali ten wniosek. Cisnęli się Latynowie do Rzymu, a gdy senat, zapobiegając temu ‡ l. Claudia r. 577. U.C. a później ‡ l. Licinia Mucia r. 659. U.C. wszystkim Latynom kazał się oddalić, zmaszka powstała wojna domowa; chciano stolicę z Rzymu przenieść do Corfinium.

‡ Livius XXXVIII. 36. Cicer. Agrar. II. 25.

Ale skądże powstali ci patroni? (Odem. z. Dissen. II. s. 61.) Zdaie się że tu analogia zachodzi taż samo co patronatu i klientelli. Wyznaczeni komissarze na zaprowadzenie kolonii, zostawali obranemi patronami tey że kolonii. Później miasta obierały sobie szczególne familiie, czasem iedno miasto kilku, którym się powierzały opiece. Z początku obierano na to familie od których zgromadzenia miejskie łaski iakie otrzymały; później dla przypodobania się, a nawet i kobiety dostępowały tego zaszczytu, skąd wyszło patronorum et patronarum. Też same obowiązki były takich patronów co patronów w takowych względem klientów, i tak, ilekroć miało co być załatwionem między miastem od Rzymu zależnym a rządem, ustawiali to patroni. Podobnież i prowincyie miały patronów, szczególniey tych z Rzymu, który się wreście podbiia ich lub zawoiowania, dobrze z niemi obeszli. Nakoniec i cechy miały patronos collegiorum.

Wewnętrzne urządzenie takich miast czyli Rzeczpl. było następujące: Jak w Rzymie tak i tu wszystko stanowiono na sejmach. Lud obierał urzędników i stanowił prawa. Senat więc takich miast bardzo był ograniczony i dopiero od czasów Tyberyusza więcey nabrał powagi. Senat tych Rzeczp. nazywano Ordo a przedtem częściej Ordo Decurionum, albo Decuriones. Urzędnikiem nikt nie mógł być obrany tylko Decurio. Aż do naszych czasów doszedł pomnik jeden, z którego się dowiadujemy o wewnętrznym urządzeniu Senatu w takich miastach (t. j. z ilu się osób taki Senat składał. Cf. Fabretti Inscr. c. 9. p. 598.). Jest to spis Urzędników miasta Canusium, ~~zrobiony~~ na 223. lat przed Narodz. Chryst. jak dowiódł Savigny I. 69. Z niego się przekonywamy iż się Senat składał z członków honorowych nazwanych patroni a temi byli lub Senatorowie Rzymscy lub ze stanu Rycerskiego; i z członków zwyczajnych. Liczba ogólna tych Urzędników wynosi do 148. Jak prywatni ludzie tak i municipia utrzymywały rationes domesticas, prócz tego każda societas. Ile razy podejrzewano crimen repetundarum lub ambitus wolno było oskarżycielowi w pasii, przy pomocy siły zbrojney i rewidować domowe regestra, zapieczętować je natychmiast i na dowód oddać pretorowi kryminalnemu (quaestionis perpetuae de repetund.), który je w razie procesu odpieczętował. (Cicero in Verr. II. 74. I. 19.). Księgi societatis, lub municipium nie mogły być zabrane, lecz na miejscu musiał z nich oskarżyciel porobić wyciągi Cicero pro Flacco 9. in Verrem II. 76. — Każdy obywatel z municipium mógł być zapozwany, albo przed swoje forum, albo przed Rzymskie, stąd miał duplex forum originis.

† Nie mogła być kolonia założona, bez poprzedniego na to bilu (lex agraria), wyznaczano w tem komissyą, trudniącą się założeniem kolonii (trium- quinque- decemviri coloniae deducendae).

Liberas itaque plurimas civitates Romanas fuisse, ex his quae proposuimus patet. Nec scio, unde recentiores in hunc errorem induci possent, cum plurimae civitates Latinae etiam connubium, quod summi juris erat, et commercium, cum civibus Romanis haberent, ut ex auctoribus a Schultingio ad Ulpianeorum fragmentorum tit. V. §. 4. tit. XIX. §. 4. citatis patet. Recentiores equidem inde in hunc errorem deductos puto, quod in nonnullas Italicas provincias Magistratus Roma mitteretur, qui juri dicundo praeesset. Sed hoc minime libertati earum obfuit. Nam etiam in talem statum redactae, civitates, suas leges retinebant, quanquam proprios Magistratus non habebant, Ceterae respublicae, v. c. municipia eo differebant a republica Romana, quod non Consules, ut in urbe Roma, sed *Duumviri*, vel *Quatuorviri* Magistratus earum vocabantur.† Senatus talium urbium, ~~appellabatur~~ [decurio] *Ordo*, senatores vero ejus vocabantur *Decuriones*. Savigny I. 10. 19. de magistrat. municip. Savigny I. 39. sqq. de senatu municipiorum, ideoque et Romano ibid. I. p. 68. sqq. — Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. Pompon. fr. 239. D. de V. S.

†Praeter hoc nomen multa etiam alia occurrunt (cf. Marezoll p. 112), quod tamen non tam ipsis permissum nomen videtur, quam a municipibus coloniisque sibi sumtum et arrogatum. Cicero in Rullum II 34. ejusmodi superbiam vehementer perstringit.

Habebant certo tam Senatum, quam alios magistratus, exceptis Duumviris, quorum vices gerebat Praefectus Savigny I. p. 39. nota 61. 62. 63. at differebant magistratus a decurionibus, quorum nisi quis esset magistr. fieri non poterat fr. 7. §. 2. D. L. 2.

Ex tabula Heracleensi discimus nonnulla talium urbium nomina. Erant autem 1. Municipia de quibus supra dictum est.

2. *Coloniae*, quae erant vel *Civiles* vel *Militares*, vel *Latinae*, vel *Maritimae*.

~~3. *Praefecturae*, id est civitates, in quas ad~~

3. Praefecturas non multum a provinciarum natura differre, civitatesque erga populum Romanum ingratas, poenae causa, in praefecturae formulam redactas esse, et lege Julia demum praefecturarum meliorem expilisse conditionem, Sigonius et Marochius (cf. Marezoll p. 112. sqq.) putant. Equidem affirmare nolim, omnes praefecturas municipiorum jure fuisse praeditas, quod ipsius Capuae celeberrimo exemplo, quam sit falsum, comprobatur; sed potius, variam praefecturarum fuisse conditionem, aliasque, liberaliori

Wie der Römer verarbeitet, da ist er auch einheimisch (Seneca in consol. ad Liviam cap. 6). Besonders nach den Punischen Kriegen wanderten viele aus Italien in die Provinzen aus. In Spanien waren 25. römische colon. und 9. in Engl... (Plinius Hist. N. III. 3. IV. 35.).

reipublicae forma diu praestitisse, vero videtur simillimum. Modo enim municipia, modo colonias praefecturarum nomine appellari reperimus. Sic Arpinum et Puteoli secundum Festum praefecturae, alicubi one municipia appellantur.

†tamen haud raro ad municipiorum formam redacta esse, ex illis locis quae Marezoll (§ 120) laudavit, constat.

~~jus dicendum Magistratus singularis Roma mittebatur,~~ cf. Brissonius s. v, *Praefectura.*

et 4. *Fora* ~~vel~~ conciliabula, quibus non omnes partes institutionis civitatum erant. Utraque †

5. *Vici* quae etsi liberae, eo nomine tamen quo omnes supradictae civitates non appellabantur (fr. 30. D ad Legem Municipal.) ‡

Hic status Italiae erat. De quo consulto egi, quoniam ejus notio, ad recte cognoscendum discrimen civium Romanorum, de quo sequenti capite acturus sum, plurimum confert. Anteaquam de provinciis agam monendum est, multos recentiorum distinguere inter *Jus Italiae* et *Jus Italicum*, quo, nonnullas civitates Italiae, usas fuisse, credunt. Sed ejus generis jus non refertur ad jus Italiae, sed ad *civitates in provinciis Romanis sitas*, quibus concessum fuit sub Imperatoribus eodem Jure, quo Civitates Italiae gaudebant, uti. Argumentum rei probandae idoneum ex ipsis auctoribus qui de eo tractant, quique omnes sub Imperatoribus vixerunt, petiimus. Sunt autem: Plinius in Histor. Natural. III. 3. Digestor liber 50. de censibus. Codex Theodos XIV. 13. Codex Justin. XI. 20. Optime hanc rem nuperrime tractavit Savigny. 79) — Ab Latinitate coloniaria et Juniana differt Jus Latii, interdum provinciis quibusdam concessum, quippe quo integrae provinciae videntur exaequatae civitatibus Latinorum veterum, quarum sub eiusdem capitis initium Plinius disertis verbis meminerat, et quales in ipsa Italia, ex quo hoc finito bello sociali ad civitatem pedetentim pervenerat, non amplius superverant. Jus ~~est~~ autem Italicum nunquam fuit hominum, sed duntaxat locorum, et quidem oppidorum provincialium, itaque cum in iure

79) Abhandlungen ‡ ~~in der Berliner Akademie vorgelesen 1814 1815 Berlin 1817.~~ et l. c. I. 51.

‡ der historisch-philologischen Klasse der K. Preuss. Akademie aus d. J. 1814–1815. p. 41. sqq.

Stan prowincyi był taki: ilekroć razy Rzymianie
zdobyli kray iaki, wysyłał Senat komissarzy, któ-
rzyby podług daney instrukcyi (formula, lex pro-
vinciae) urządził ten kray zdobyty. Dodano potem
urzędnika, arbitralnie rządzącego przez rok
w prowincyi. Nikt nie mógł rządzić pro-
wincyą, kto wprzód urzędu nie sprawo-
wał w Rzymie. Ażeby zaś uniknąć niena-
wiści pomiędzy samemi urzędnikami, ka-
zano im albo dobrowolnie się zgodzić
(provinciae comparabantur) albo losować
(sortiri provincias). Nakoniec po lex Sem-
pronia r. 632. U.C. sam senat wyznaczał
prowincye. — Do wszystkich należy iżeli któ-
rym bez poprzedniczey kwalifikacyi od-
dawano prowincye. — Wyznaczał potem
senat, ile wojska, i iakich urzędników
ma utrzymywać prowincya (praeses, vel
provincia ornabatur.) — Wydawali ci urzę-
dnicy Edicta, mieli osobną radę (audi-
torium) i radców (assessores) i świtę comi-
tatus (Dig. I. 22.).

reipublicae, tum in immunitate a censu soli, tum
denique in commercio soli constabat.

+ Pleniorem civitatum numerum offert Legis Galliae Cisalpinae fragmentum; ubi enumerantur: oppida, municipia, coloniae, praefecturae, fora, vici, conciliabula, castella.

Vocem oppida non ad singulam pertinere civitatum speciem, sed omnes prorsus illarum species complecti, exceptis videlicet vicis, castellis et pagis, qui teste Isidoro (Orig XV. 2.) oppidorum dignitate destituti erant, non dubitavit Dirksen (p 3.), neque ego dubito. Castella et pagi, eodem Isidoro teste (l. l.) ii sunt, qui nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur, et propter parvitatem sui maioribus civitatibus attribuuntur. — Puta, magistratus municipiorum non solum civium hujus municipii etc. litibus vacasse, sed et incolis fororum, conciliabulorum etc. territorio ipsius oppidi attributorum, jus dixisse. Haberant illi ~~magistratus~~, sed dicti Magistri pagorum et vicorum. de quib. Dirksen C. A. II. p 53./99.

† Sigonius (De Jure Ital. I. 21.) rozróżnia 1, Cives, 2 Latini 3, qui juris Italici sunt 4. Peregrini; utrzymuje więc że Jus Italicum mogło być nadawane całym miastom i pojedynczym osobom, jak prawa Obywatelów i Latynów. Bardzo się myli Sigonius, nie znajdziemy bowiem u żadnego autora, żeby to prawo nadawano osobom pojedynczym, lecz miastom prowincyonalnym, ażeby tylko w Latynowie (veteres Latini) praw używali 1, urządzenia miast wzorem na wzór municypiów i obierania sobie urzędników 2, uwolnienie od podatku z gruntu 3, Jus Quiritarium t.j. że grunta swoie podług przepisów (mancipatio) sprzedawać mogli.

** Rozróżniano więc od tąd prawo zwyczaiowe (consuetudo mos iako znaczące toż samo) po miastach lub prowincyach, od ustaw lub praw zwyczaiowych miasta Rzymu. Ważna iest znaiomość rządu prowincyi i z tego powodu że za Imperatorów (później) obrano rząd prowincyonalny za model rządu całego kraiu. Nauka o prowincyach należy do starożytności.

* używano ich za przedmurze prowincyi przeciw narodom barbaryiskim; nakazywano im dostawy woyska, i inne ciężary wkładano na nie, tak że bardziey z imienia niż z rzeczy, wolnemi były.

Qualis autem provinciarum status fuerit, ideo nobis paucis res haec absolvenda esse videtur, quod multae ejus civitates instar urbis Romae, a praetoribus vel viris Consularibus, vel Exquaestoribus, gubernatae erant. Vestigia ejus rei exstant in *fr. 32. pr. D. de Legib. et SCtis*, ubi mentio juris occurrit, *quo urbs Roma utitur.* (fr. 9. §. 3. D. De jure dot. Hugo Civilist. Magaz. II. p. 472.) Savigny I. 49. sqq. ‡

Summae rei moderatio non Magistratibus exhibebatur diversis (qualis ille erat qui Romae inter cives, et ille qui inter peregrinos lites decidebat,) sed omnia gubernabantur / uno qui in provincias mittebatur. ab / Nonnullae civitates in provinciis etsi partim oppida foederata partim regulis propriis subditae erant, tamen eo sensu quo urbes Italiae, nempe respublicae, ‡ dici non possunt, exceptis illis, quibus Jus Italicum concessum fuit.

CAPUT XI.

Cives quotuplicis generis? 80) '/ Charakter [illegible]

Lege Canuleja anno 310. ab U. C. lata, discrimen inter patricios et plebeios, paene sublatum est. Vetitum id olim fuit ob diversitatem sacrorum, quae alia patriciis alia plebeis erant.

80) praeter auctores a Haubuldo l. c. §. 46. p. 37. citatos cf. Savigny ~~l. supra l.~~ Abhandlungen etc. aus d. J. 1812–1813. p. 201. sqq.

Ne itaque illa a contrahentibus matrimonium commiscerentur, neve, ut verbis M. Genutii et Curtii Coss 81) in Canulejum latorem illius legis utar: *colluvio gentium, perturbatioque auspiciorum publicorum fieret, ita ut qui natus sit ignoraret cujus sanguinis, quorum sacrorum sit, dimidius patrum, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors*, Decemviri in XII. Tabular. legibus illud conservaverunt. Pervicit tamen plebs lege Canuleja, discrimenque illud non solum gentium et familiarum, sed ipsorum etiam hominum sustulit, cum id paulo post effecisset, ut muneribus quoque omnibus fungi plebeis liceret. Ab eo inde itaque tempore omnes cives Romani aequo jure utebantur. Homines vero triplicis generis in republica Romana erant:

I. Cives, II. Latini, III. Peregrini. Primum de civibus videamus: ‡ Jus 82) Civitatis Romanum duabus continetur partibus altera privata, altera publica seu politica, ut nunc loquimur. Priori parti, id est privatae, rursus duo insunt, *Connubium* et *Commercium*, et haec quidem pars et fundamentum et conditio [civitatis Romanae

81) Livius IV. 2.
82) cf. dissert. G. Chr. Burchardi *de Infamia* Kiliae 1819 p. 32. sqq. Savigny I. 22. sqq.

‡ Antiquitus, quum exigua adhuc esset res Romana, liberaliores fuisse Romanos in permittendo civitatis jure, satis notum est. Saepius enim universis civitatibus ac populis contigit, ut in civitatem Romanam reciperentur. Hollw. p 34.

Obywatele Rzymscy dzielili się

1, Cives optimo iure

2, Cives non optimo iure

a) propter originem, pochodzący z Kolonii lub miast bez suffragii

b, Aerarii,

c, manumissi per censum

d, Proletarii, capite censi.

9) Skąd powstał rodzaj obywateli, nazwanych Latini? Widzieliśmy w Części I. że Latynowie tylko polityczny mieli udział w Rzeczp. Rz. Wraz z wojną Punicką drugą, odstąpiło od Rzymian kolonii Latyńskich 12. pozostało więc jednak 18. bo wszystkich było 30. Liwiusz wspomina, że wtedy za to składano im w senacie dzięki XXVII. 9.10. Skąd wnosić by można, że wtenczas także do prywatnych praw tych Latynów wiernych przypuszczono; których im, nie odjęło wraz z prawami publicznemi jakie oddawna mieli, a których t.j. politycznych pozbawił ich Sulla w czasie wojen domowych, nie pozbawiwszy ich prywatnych, podług Cycerona pro Caecina 7.32. gdzie zamiast duodecim radzi Savigny czytać duodeviginti. Tak więc gdy dawniej tylko korzystające miasta uczestnictwo obywatelstwa, t.j. praw politycznych, później i prywatnych uczestniczyły. Odtąd, komukolwiek dawano jus Latii, dawano w politycznym i prywatnym względzie, jak to okazał także Savigny (l. c.) tak, że po wniesieniu prawa Junia Norbana, nie był wcale w stanie, jakie nadać swobody Latynom, którym politycznych praw nadać niemożna było. — — Latini veteres a Gaio I.79. inter peregrinos referuntur. Longe alia fuit conditio Latinorum coloniariorum et Junianorum, tanquam intermedii inter cives et peregrinos generis. Gaudebant hi Latini, exemplo civium, iure commercii; carebant, ut peregrini, connubio, multoque magis iis praerogativis, quae iuris publici erant. Hinc factum est, ut Latinis, nec non cum Latinis, etiam testamenti factio esset, quanquam in Junianis pleraque commoda testamenti factionis, lege ipsa iubente, cessarunt.

est, sine qua, civis nemo esse poterat. Cui *connubium* aut *commercium* deerat, ille *nunquam Civis* Romanus, sed qui *solum commercium* habebat, *Latinus*, et qui *utroque* carebat, aut *peregrinus* 83) si liber, aut *servus*, si non liber, erat. Longe secus vero quoad partem politicam; qua qui carebat, tamen civis esse poterat, si connubii et commercii jure gaudebat. Pars haec conficiebatur jure suffragii et jure honorum, quorum hoc erat jus magistratum vel aliam potestatem dignitatemque capessendi, illud vero jus publice et de rebus publicis dicendi. Tam late enim jus suffragii definiendum esse apparet ex quibusdam Digestorum fragmentis v. c. ex *fr.* 8. *D. de munerib. et honorib. fr.* 6. §. 1. *D. de decurionib.*

Politicam civitatis partem non necessarie civibus competere, diximus. Hinc descendit civium illa notissima divisio, in *Cives optimo jure* et *non optimo jure*; quorum hi modo connubium et commercium, illi vero jus suffragii quoque et honorum habebant, et simul tribui adscripti erant, quod secus in cive non optimo jure accidit; quare tribubus emovere, erat civem non optimo jure facere. Caeterum cives non optimo jure ejus conditionis erant, alii *propter ori-*

83) Ulpianus in fragm. XIX. §. 4. V. §. 4.

ginem, plures enim civitates in Imperio Romano erant, quibus commercium et connubium, neque tamen jus suffragii et honorum concesserant Romani; alii vero *ex causis personalibus*, quo referendi *Aerarii*, qui erant illi, quibus Censores notae causa jus suffragii et honorum ademerant 84). Erant quoque, quantum quidem ad jus antiquum, *manumissi per censum* 85), et denique *Proletarii* et *Capite Censi*, quoniam hi possessionibus soli carebant 86)

Distinctio Civium, ut paucis absolvam, magis in jure publico quam privato quaerenda est.

Subdividebantur praeterea Latini, in 1, Latinos proprie sic dictos, id est, eos qui tales erant propter originem in civitate jure Latinorum praedita natos, ~~vel~~ qui, ut Gaius (Comment. I. 79) dicit, proprios populos propriasque civitates habebant et erant peregrinorum numero. 2, in eos qui ex causis personalibus non eodem jure utebantur, sive in Latinos Junianos, de quibus monuisse sufficiet, fuisse libertinos ex lege Junia Norbana 772 ab U. C. lata, minus solemne

84) Niebuhr, Histor. Roman. T. I. p. 379. ibique Dionysius 386. sqq. et in supplementis Tomo primo adjunctis, additamenta ad pag. 152. 356. 391.

85) ibid p. 387.

86) ibid. p. 388. 267. 421.

⌈ Ale tego nie mogą cenzorowie podług Claudyusza (Liv. 45.15)². Właściwie tylko posiada Claudyusz _1e_ _negare_ etc. Zanotowany od cenzora nie mógł stawać na scenie, mógł jednak być obrany urzędnikiem (Livius IV. 31. ~~XVIII~~. XXIV. 10. 43).

* Caeritibus data est civitas sine suffragio: ~~quod~~ quidem quia Caerites primi accepissent talem, omnes qui jure suffragii carebant, in Caeritum tabulas esse relati dicti sunt.

milliare [illegible]. Obiter addo, lapidem pro miliario sive mille passibus accipi. Quae appellatio inde manavit, quod singula milliaria positis singulis lapidibus, sive columnis lapideis spatiorum signa inscripta habentibus Tib. Gracchus, autore Plutarcho distinxerat. Initium autem et finem omnes viae Italiae capiebant ab aurata illa columna, quae Romae in capite fori ad aedem Saturni posita erat. Vinn. p116.

manumissos 87). 3, in Caerites 88). Cum urbs Roma a Gallis incensa esset, omnesque quoquo poterant dilaberentur, sacerdotes et virgines Vestales urbem Etruscam Caere, se contulerunt. Quos cum Caerites benigne excepissent, post restauratam urbem SCto decretum fuit, ut cum Caeritibus publice hospitium fieret, quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepisent (Liv. V. 40. 50.) Ab eo inde tempore, ~~facti sunt Caerites participes Juris sacri Romani.~~ 4, in Dediticios hi autem erant, qui quondam adversus populum Romanum armis susceptis pugnaverant, et deinde victi se dediderunt, ut in Gaii Comment. I. 14. legitur; §. 27, libri I. haec Gaius ait: „Quin „et in urbe Roma vel intra trecentesimum urbis „Romae milliarium morari prohibentur, et si

87) De his haec leguntur apud *Gaium Comment III. §. 56.* Latini Juniani dicuntur, olim ex jure Quiritium servi fuisse, sed auxilio Praetoris in libertatis forma servari soliti; unde etiam res eorum paeculii jure ad patronos pertinere solita est: postea vero per legem Juniam eos omnes, quos Praetor in libertate tuebatur, liberos esse coepisse, (scimus) et appellatos esse Latinos Junianos: Latinos ideo, quia lex eos liberos perinde esse voluit, atque si essent cives Romani ingenui, ‡ qui ex urbe Roma in Latinas colonias deducti Latini coloniarii esse coeperunt: Junianos ideo, quia per legem Juniam liberi facti sunt; etiamsi non cives Romani. *Lib. I. §. 23,* Non tamen illis permittit lex Junia nec ipsis testamentum facere nec ex testamento alieno capere, nec tutores testamento dari.

88) Niebuhr, l. c. T. I. p. 326.

‡ [illegible] [illegible] Dositheus c. 6. Lex Junia, quae libertatem iis dedit, exaequavit eos Latinis coloniariis, qui cum essent cives Romani liberti, nomen suum in coloniam dederant.

„contra fecerint ipsi bonaque eorum publice ve„nire jubentur ea conditione, ut ne in urbe Ro„ma vel intra centesimum urbis Romae millia„rium serviant, neque unquam manumittantur; „et si manumissi fuerint, servi populi Romani „esse jubentur." Fiebat autem quilibet condicionis hominum supra dictarum classium:

1. si talis natus erat.

2. Si manumissus a domino, quolibet illorum jurium utente (Gaii Comment I. §. 35.)

3. Lege, id est, jubente populo in Comitiis. Nonnunquam libera republica imperatoribus conconcedebatur, devictis gentibus vel jus Civitatis vel Latinitatis tribuere.

4. Ex causis quas Ulpinus in fragm. III. exponit. cf. Gaii. Comment. I. §. 33. etsi admodum lacerati illo loco.

Fin Justi Institutionibus [illegible] Gans. l.l. p. 25–47.

5. Praeterea Latinus fiebat civis Romanus.

a.) Si relicta patria familiaque sua, Romam commigraverat. (Livius XLI. 8. Heineccius ad legem Jul. et P. P. p. 8. 9. ed. I.)

b.) Si in patria sua magistratu functus, eo consilio se illo abdicaverat ut Romae habitaret (Sigonius de Jure Italiae I. 4.)

c.) Si repetundarum accusatus erat a cive Romano, eumque falsi criminis coarguit, tunc

si Romam migrasset ibique censum professus esset, atque si idem stirpem ex se domi reliquisset, ne scilicet sociorum civitates a civibus suis deserta legitimum numerum militum Romanis praestare non possent. Hollweg. p 35.

†) Odpowiada temu fr. 2. D. qui et a quib. man. Servo competere libertas non potest si relegatus moratus sit in urbe. Oczywiście że zamiast servo, trzeba czytać dediticio; inaczej byłoby to nagrodą dla niewolnika, gdyby był relegowany. Tacy, nie maią test. fact. Ulp. XX. §. 14. bo 1, nie są cives Rom. 2, nie są cives ullius civit.

~~† Latini Jus Quirit. consequuntur: beneficio principali, liberis nam lege Junia Norbana cautum est, ut si civem Romanam vel Latinam uxorem duxerit, testatione interposita quod liberorum quaerendorum causa uxorem duxerit, postea filio vel filia nata, possit causam probare apud praetorem et fieri civis Romanus, tam ipse quam filius. iteratione, si post Latinitatem quam acceperat iterum manumissus est ab eo, cujus ex Jure Quirit. servus fuit. nave, aedificio, pistrino, ex SCto vulgo quaesitum ter enixa.~~ nie czyle wszystkie przypadki iuż w Epore II. stosować można?

††4, causae probatione, quae multo utilior erat quam ceteri civitatis adipiscendae modi, cum non solum patriam potestatem, cum non solum patriam potestatem, sed mortuo etiam parente legitimum succedendi jus, sine ullo vicesimae gravamine ceteris novis civibus valde incommodo (Plin. Panegyr. 37.) tribueret. Hollw. p. 74.

7 szczególniey o następujące przewinienia: 1, o zdradę kraiu, n.p. ieżeli kolonia iaka bunt podniosła, wyburzona przez armię, sądzona była od senatu. 2, obywateli &c. o ~~zdradę~~ ~~lub~~ bunty, dosyć iest przytoczyć spisek Katyliny. 3, o zabóystwo a szczególniey przez truciznę (veneficium) wyśledzenie tego poruczał Edylowi. 4, o inne zabóystwa wydarzane w Italii. 5, sądził urzędników na prowincyi, na zaskarżenie tychże prowincyi, a to w czasie ich urzędowania (Dirksen I. p. 132. n. 110.). Appellacya do ludu od senatu nie miała mieysca, miała zaś od kommissarzy senatu do senatu, ieżeli ktore osądził powierzoną sobie od senatu sprawę. Zdanie senatu tylko w tenczas mieysca nie miało ieżeli się sprzeciwił, do kogo to należało. W ia-kim się sposobem miało sądownictwo senatu, do sądownictwa ludu i urzędników, niżey powiemy. — Co do wpływu senatu na Komicya uważać na to potrzeba, że seym przez tribus od zwoływania się samego, nie podpadał pod władzę iego, tak że tym sposobem coraz bardziey oddzielaiąc się senat od ludu, nic w pierwszym razie nie uważył ich tylko oppozycyą przeciwko plebeiuszom. Powaga osobista członków senatu ustawała, zwłaszcza kiedy przez lex Clodia 969. U.C. wpływ Censorów na Senatorskie przypadł ~~[illegible]~~ prawie upadł cf. Cicero in Pison. 4.

‡ — członkami senatu, przyimowali appellacyę ludu w sądownictwie i podług Edyktów swoich rozstrzygali (Liv. 42-32. Cicero in Verr. II. 41.). Natomiast więcey ofiarowaniem służyli za czasów n. p. Cezarowi, który sprzyiał im dopóki interess tego wymagał, później zgotował z nowy Sueton Jul. 79.

[illegible] obierano: bo i [illegible] dane władza [illegible], videant etc., [illegible] obraniała Rzeczpospolitą. [illegible] był tylko [illegible] kiedy [illegible] obierać [illegible] było. [illegible] nie było kogo, któryby zwołał seym. [illegible] Atticia [illegible]

Pomówmy teraz o Urzędzie i Urzędnikach.
Lud miał władzę wykonawczą; reprezentowali go Senat i Urzędnicy; można więc powiedzieć że Senat i Lud stali na czele Urzędn. Jakim sposobem wpływał lud na Prawodawstwo powiemy niżey, widzieliśmy ~~ [illegible]~~ niżey jaki był stan kraiu; (talla 243) administracya ~~kraiu~~ jego wyjaśni się to ~~koń-cowey~~, poznawszy skład senatu i Urzędników.
Senat zgromadzał się na obrady publiczne do Kuryi, gdzie w mieyscu poświęconem (senaculum), po odbytych ofiarach, miewał swoie obrady. Wpływał na prawodawstwo, ale szczególniey na administracyą kraiu; ponieważ rządził skarbem w całey obszerności, sądził kryminalnie wolnych obywateli Italickich ‡ kierował woyną i operacyami skąd wypływaiącemi; nadto kierował się dyplomatycznemi interessami. Lubo na Senatorów wybierano nayczęściey zasłużonych w kraiu mężów, iednakże i pewien maiątek (census senatorius) dawał kwalifikacye do tego urzędu. Póki nie wzywano iako tylko komicyów centuriat. i curiata ściśle był z seymem złączony senat, ale od czasu wprowadzenia komicyów p tribus, rozniт się od ludu Senatus Populusque R. —
Ponieważ szczegółowo ~~tylko~~ o tych urzędnikach mówić nam zakres dzieła ~~wyższy~~ zabrania, i których się do ~~wyo-~~ ~~[illegible]~~ ukształcenia prawnictwa przyczynili, wypada o urzędnikach tylko ogólnie mówić: 1, urzędy nie odbywały się kollegialnie, lecz indywidualnie. Jeżeli do urzędu iakiego więcey wpływało osób n.p. Konsulowie wybierali czynności (sortiri provincias) pomiędzy siebie. 2, urzędów kilka osoba ~~[illegible]~~ sama sprawować nie mogła. niektóre urzędy albo raz tylko w życiu, albo po pewnym przeciągu czasu. 3, stopniowo trzeba było dochodzić urzędów, zdarzali się iednak per saltum promoti. lex Villia annalis. 4, każdy musiał się osobiście starać o urząd i kilka miesięcy wprzód być wymienionym nim zaczął urzędowania. 5, urząd woyskowy i cywilny nie mógł się znaydować w czasie iednegoż ‡ 6, i niższy urzędnik nie może opponować się wyższemu (melior cond. prohibent. par maiorve potest. plus valete.) — na końcu tej epoki iuż się z

‡ upadło to z czasem, a stąd i upadek wolności RPosp.

† Kwalifikacya do urzędu były lata t. j. wl. 30. e,
Dena stipendia emerita Polyb VI. 19. 3, (l. D.
w umieszcz. co ięg 2 L. Epoki opuscito.)

accusator ejus conditionis fiebat, ille vero accusantis. 89)

CAPUT XII.

De magistratibus apud quos lege agere licuit.

Qui qualesque magistratus Romani ad jurisprudentiam perfectiorem reddendam, expoliendam, vel eam ampliandam contribuerint, supra, quantum res exigebat, protulimus. Admodum paucos eorum fuisse ibidem vidimus. Nec magno numero eorum opus fuit, cum omnia secundum leges XII. Tabular. dijudicarentur. Talibus rebus Consules sese occupavisse monuimus. Cum tamen illi, exercitu contra hostem ducto saepius quam olim, urbe abesse cogerentur, jam sub regibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui jus redderet, atque subitis mederetur; eum appellatum fuisse *Praefectum urbi* Tacitus (Annal. VI. 11.) testis est. Sed hic cum ad tempus solum crearetur, alium constituere Romanis visum est, qui, cum Senatus administrandae reipl. vacaret, iis partibus fungeretur quibus Consules, cum domi erant, pro maxima parte occupabantur, id est, juri dicundo.

89) Cicero in Orat. pro Balbo cap. 23. 24.

Creatus itaque est collega consulum, *Praetor* dictus anno 389 ab U. C. apud quem cives lege agere possent; quique inter eos jus diceret. Ratio qua ille jus dicebat, nonnullos recentiorum, praesertim Heineccium 90) moverunt ad eum calumniandum. Cum enim potius ex aequo et justo quam ex jure stricto praetor jus diceret, perversitatis eum Heineccius arguit, quod posthabitis sanctissimis legibus, secundum suam voluntatem omnia perverteret. Fallitur ille, falluntur que omnes qui talia dicunt. Praetor enim cum talia faceret, non pro lubitu id gessisse apparet, cum ea solum in Edictum suum, (qualia omnes fere magistratus edere cogebantur,) reciperet, quae populus tacito consensu adprobaverat. Haec Heineccii verba cum jam Cortius Ritterus 91) et Bachius (in Historia Jurisprud. Rom. p. 218 sqq.) profligasset, nobis ea addidisse sufficiet, quae ibi vel non leguntur, vel admodum strictim exposita sunt.

Inprimis gravissimum hujusce rei testem ipsum Ciceronem adducimus, qui licet contra Verrem admodum acerbe disputavisset; tamen id vitium quod pro lubitu edictum mutaret, non ipsi instituto, sed culpae hominis tribuit.

90) Antiquit. I. tit. 2. §. 24. p. 52. edit. Frf. ad Maenum 1771.

91) Ad Heineccii Histor. Juris p. 127. (ed. I.)

Savigny I. 3.

quod, quanquam legis aequitas, dicta praetorum, consuetudo juris, obstaret, cupiditate improba duceretur, ad iniqua edita condenda Act. 2. lib. I. c. 40. sqq.

I; quapropter ultra decem dies abesse Roma non potuit Cic. Philipp. II. 13. ad Att. XV. 11. 12.

‡ Z nowszych autorów szczególniey powstali przeciw pretorom, Thomas, Beyer, i Heineccyusz. Szczególniey polega Heinekcyusz na zdaniu Dyona Kassiusza lib. XXXVI. p. 10. który powiada: że pretorowie dla przypodobania się lub zaszkodzenia niektórym, zwykli byli podług upodobania swego prawa zmieniać. Lecz Dyona słów nie można stosować ogólnie; co do przewrotności zaś niektórych pretorów bynaymniey nie zaprzeczam, ponieważ intryga dotąd panować będzie póki iest ludzki [illegible]. Śmieszne są przyczyny które Heinekcyusz wypisa na poparcie swego zdania n.p. 1, że używali fikcyi modyfikujące prawa 2, że wprowadzali excepcye, 3, że imiona same zatrzymywali n.p. filius, filia. 4, że arbitralnie zmieniali prawa XII. tabl. n.p. co do obelgi wymierzonej za co była kara XXV. assów gdyby się był sam Heinekcyusz znaydował na mieyscu pretora Rzymsk. byłby zaiste to prawo zmienił. Zdanie że
~~[illegible]~~ Beaufort l'hist. Rom. IV. p. 25. v. germ.
zdanie to: minima non curat praetor fr. 4. D. de rest. in integr. nie potrzeba przypisywać Pretorowi z powodu niedbałości: oprócz zdanie to trzeba tak rozumieć: ieżeli w ogóle mowi słuszność za osłaniamym, mniey na ten raz zważa pretor na mnieysze przepisy prawnie obowiązujące przeciwne słuszności.

premunierunt t.i. nepreinos tyburnom ludu.

Komitia tributa kiedy poraz pierwszy zwołane były wyżej się wspominało. Zwołane były wtedy bez upoważnienia senatu i pozwolenia auspicii (Liv. II. 58. III. 30.) Dla tego też nie miały pierwotnie mocy obowiązującej. Dopiero lex Publilia udzieliła im tego znaczenia, żeby urzędnicy plebeijskie owszem i wszelkie stosunki dobra publiczne go dotyczące się na nich ustanawianemi były. Patrycyusze byli od nich wyłączeni ale tylko początkowo (Liv. XXVII. 20.). ~~Obierano urzędników plebej.~~

Si itaque apud nonnullos legimus: „ambitiosos „praetores varie jus dicere solitos fuisse" id non edicto sed praetoribus ambitiosis tribuendum est; nam ipse Papinianus fr. 7. §. 1. D. de J. et J. ait, *adjuvandi, vel supplendi, vel corrigendi juris civilis gratia, propter utilitatem publicam id introductum*, et fr. 8. D. eod. tit. dictum est, *edictum vivam vocem juris civilis esse.* Nec minus Pomponius fr. 2. §. 10. D. de O. Juris ait: *Magistratus jura reddidisse, et ut scirent cives, quod jus de quaque causa quisque dicturus esset, seque praemunirent, edicta proponebant, quae edicta praetorum jus honorarium constituerant.* Dicit autem Pomponius h. loco, edictis se praetores pramunivisse, quod de praemunitione contra tribunos plebis, a praetoribus facta, intelligimus. Cum enim praetores initio magistratus sui edixissent, qua ratione jus dicturi essent, causam praebebant tribunis plebis intercedendi, si injustae leges illae propositae iis viderentur. Vestigia ejus rei in multis locis Corporis Juris exstant. v. c. fr. 1. pr. D. Ut ex legib. ubi praetor de bonorum possessione heredibus danda, ita edicit: *uti me quaque lege, senatusconsulto, bonorum possessionem dare oportebit, dabo.* Maximum autem documentum preabet Theophilus in paraphrasi ad §. 7. Inst de Jure Nat. Gent. et C.

Ad refellendam opinionem Heineccii ejusque sectatorum plurimum quoque valet, quod municipia ipsa Romana praetorio jure utebantur, vel nonnullas partes praetorii edicti in sua edicta transferrebant. Legimus itaque in lege Galliae Cisalpinae (v. 24. ex edit. Hugonis), cautum fuisse „ut Magistratus urbis cui lex illa scripta „erat, eam stipulationem observaret, quam is, „qui Romae inter peregrinos jus dicit, in albo „propositam habuerit." Nec minus in Tabula Heracleensi (v. 147 ex edit. Marezolli,) commemoratur formula census, „quae Romae ab eo, „qui tum censum populi acturus erit, propo„sita fuerit."

Denique ipsum Ciceronem, infestissimum praetori Siciliae Verri adducam, qui II. 22. De Invent. haec habet: „Consuetudinis autem jus „esse putatur id, quod voluntate omnium, sine „lege, vetustas comprobavit. In ea autem, ju„ra sunt quaedam, ipsa jam certa propter vetu„statem, quo in genere et alia sunt multa, et „eorum multo maxima pars quae praetores edi„cere consueverunt."

Praeter illum praetorem qui inter cives jus dicebat alium instituerunt Romani, qui inter cives et peregrinos jus diceret, secundum jus gentium, cum jure civili uti peregrinis vetitum esset. Hunc nonnulli *Praetorem peregrinum*

† Rozumiem przez prawo zwyczaiowe takie prawo, które utwierdzonem zostało nie przez ustawę, lecz przez czas, i zgodę powszechną. Wiele takiego praw sam wiek ustalił, szczególniey z tych wiele które pretorowie pownosili.

† post primum bellum Punicum

7 [illegible] Ant VII. 11.

‡ Od tych trzeba odróżnić leges privae, czyli privilegia, właściwe tylko pojedynczym osobom. Były albo favorabilia, albo odiosa, jak nowsi mówią. Privilegia te udzielał albo senat, albo lud. Ale kiedy już w XII. Tabl. było zastrzeżono „privilegia ne irroganto“, jakże się ma rozumieć, że wolno było i później dawać privileg. i do dwom władzom? Zdania o tem się rozmaite (Dirksen I. p. 246 sqq); zapewne to znaczy: ażeby przeciwko prywatnym nie stanowiono na ich szkodę ustaw, jak tylko za uprzednim sprawy rozpoznaniem. Dopóki senat wszystkim dyrygował, nie mógł nikt uwalniać od ogólnego prawa jak seymy za jego zezwoleniem. Od czasów jak się zaczęły dzielić prawa na leges i plebiscita, obydway seymy od praw przez siebie stanowionych, ludzi na swoy seym uczęszczających uwalniały. Od czasu legis Hortensiae, już nie od Senatu lub od ludu to zależało, ale jedynie od ludu, ponieważ plebiscita wszystkich obowiązywały, Dirksen I. p. 258. sqq. Odtąd jakże wyraz lex był wspólny, i plebiscita tym wyrazem nazywano fr. 1. §. 1. D. ad Leg. Aquil.

II Stan Prawodawstwa.
a) Władza prawodawcza jest seym

1/ Ein Lokrier, der ein neues Gesetz vorschlug, stand in der Versammlung des Volks mit einem Strick um den Hals auf; und wurde das Gesetz verworfen, so wurde der Neuerer augenblicklich erwürgt (Gibbon l. c. p. 112.). Taka ostrożność nie była potrzebna u Rzymian, gdyż u nich nie wolno było wniosku do ludu robić, jak tylko urzędnikowi (cum populo agere.) W Epoce pierwszey tylko ogólnie o seymie. Tu wypada dodać że troiakiego był rodzaju seym: comitia tributa, centuriata, curiata.

3/ ~~Comitia tributa, po raz pierwszy zwołali nadzwyczaynie trybunowie w sprawie Koryolana; odtąd domagał się lud, ażeby w każdey ważniejszey sprawie, gdy to wina lud za dobre, mieli prawo trybunowie lud zwoływać, na co zezwolić musiał nawet r. 283. U. C. Wyłączonemi zostali od tego seymu patrycyuszowie.~~

2/ Comitia centuriata od rozdziału ludu na centur. ~~trwały atoli~~ ciągle obok tego seymu. Używał nawet ~~cały lud (populus)~~ ~~a prawa tu stanowione rozpoczęły się leges, albo populi scita.~~ znaczy ten wyraz (lex) prawa przyjętego, lecz wpełni wniosku, który gdy się utrzymał (lex perlata) zamieniał się w prawo obowiązujące. Przedstawiający prawo, musiał

go na piśmie wyrazić, (scribere legem) i podać ludowi na piśmie (promulgare legem), który przez dni 16 (per trinundinum) nad nim deliberował. [illegible] — dopiero znowu trzeba było przedstawiać go ludowi, 2 razy i trzeci. Tu można zastosować wyrazy Ulpiana Fr. I. 3. lex aut rogatur, id est fertur: aut abrogatur, id est, prima lex tollitur: aut derogatur, id est pars prima legis tollitur: aut subrogatur, id est, adiicitur aliquid primae legi: aut obrogatur, id est mutatur aliquid ex prima lege. ‡ — Dawali kreski obywatele, wezwani centuryami (centuria praerogativa). Tylko obywatele wolni, dawali kreski, później i wyzwoleńcy. Zawsze jednak zachowywano dawny zwyczaj, w sejmach tributa zwanych: ut, si plebs legem scivisset, senatus in verba juraret. Ale pierwszeństwo w dawaniu kresek, zmieniono, nakazując losowanie 5. wszystkich klass, która ma pierwsza kreskować ‡ zmieniono także i to przez lex Clodia r. 696. U.C. ne quis eo die servaret de coelo, quo cum populo agi posset. Na końcu postanowiono żeby nie ustnie głosowano tylko tabliczkami, przez tak zwane leges tabellariae, których jest wiele ‡. Tabliczki rozdawali ~~[illegible]~~, do których wychodzono przez umyślnie na to zrobioną barryerę (pons). ‡ Na drugiej stronie takiej barryery stała urna, gdzie składali kreski rzucając tabliczki. Wyznaczeni na to dozorcy ~~[illegible]~~ custodes, zważali i kropkami oznaczali, ile kto ma głosów, stąd omne tulit punctum. — Na
Zrazu wybierano urzędników wszystkich. Gell. XIII. 15 mówi: maiores magistratus comitiis centuriatis fiunt. O sądownictwie gdzie in-
Comitia curiata, najdawniejszy rodzaj sejmu, coraz dziej.
bardziej bledł w zapomnienie ‡ ~~na końcu tej epoki~~, jeżeli było takie prawo, albo sprawa, tycząca się obrzędów religijnych, Na końcu tej epoki ~~[illegible]~~ nawet Kuryi, tylko 30. liktorów tak kurye reprezentowało. Kiedy szło o udzielenie (imperium) do tylko na tych sejmach
Co do organizacyi sejmu godziem się uwagi: zwołać sejm (comitia

nowy
‡ Olim licebat ~~[illegible]~~ leges per saturam ferre, quibus varia capita continebantur, per legem Caeciliam et Didiam (Cic. pro dom. c. 20.); licuisse tamen videtur plures res una eademque lege comprehendere, dummodo singula capita seorsim rogarentur.

(Które wszystkie centurye dawniej kreskowały mocą ustawy XII. T. wyrażnie ~~tej~~ która była pierwsza wyciągniona, a ta z powiatu ‡ tak więc pierwsza klassa (centuria praerogativa) ustanowiono mocą ustawy ~~tej~~ od VI. wieku tej, która losem, z których bądź klassy wyciągnioną była

‡ cf. Haubold ad Heiner. I. 2. 9.

diribitores,

‡ Erant pontes centum nonginta duo, totidem scilicet numerabantur centuriae.

‡ Obierano tu urzędników każdych. niektórych. Później tylko rex sacrorum i flamines. Prawa stanowiono
‡ na nie wywierających tylko plebejusze i [illegible].
— Od czasu praw XII. Tab. tak że i patrycyusze. Nakoniec przez lex Publil. (417. U.C.) ustanowiono: że co na tym sejmie postanowiono nie ma być zerwane przez veto kuryów.

zwołać, comitia habere) mogli urzędnicy wyżsi, także i trybunowie, z wyjątkiem Edylów (u Gell. VI. 9. czytać trzeba: ad eos qui comitia habebant.) wyjąwszy dla ~~odbywania sądownictwa~~ zapowiedzenia o przestępstwie (Gell. ibid.). Nie mógł sejm mieć miejsca tak tylko za pewnym obrzędem wróżby (auspicium habere – urzędnik ~~[illegible]~~ [prezydujący] przy pomocy augura; spectionem habere, vel servare de coelo każdy urzędnik inny. Nie wolno było zwoływać w dnie nieprzyjazne i w dni targowe. Układ obywateli na ~~klassy [illegible] później~~ centurye, jaki ustanowił Serv. Tull. ~~Solon~~, doznał później zmiany o czem Octavius Pantagathus ad Liv. I. 43. ad Drakenborch. Zbyteczna liczba obywateli tłoczących się była na przeszkodzie dobru sejmów – starożytni nie znali instytucyi reprezentantów!

† Penes eundem iurisdictio urbana erat, si praetor peregrinus aberat.

‡

W prowincyach rządzili praeses, (który z początku bywał z pretorów obieranemi, a później z konsulów dwóch jednego wysyłano na rządzenie prowincyi (provinciae praetoriae consulares, których niektóry miejsce obejmowali propretores, prokonsules‡) quaestor. Głównym zatrudnieniem prezesa była wyłącznie sądownictwo (iurisdictio, imperium). quaestores rządzili skarbem, zbierając dochody potrzebne na wydatki rządu prowincyonalnego (attributa), mające wpływać do skarbu ludu Rz. (vectigal.).

‡ podług lex Sempronia 623 u. c. de provinciis ordinandis, o vide Cicero p. domo c. 9.

[illegible] prawo, miał

vocant Proponebat ille edicta ita ut praetores urbani (*fr.* 9. §. 4. *D. de dolo malo*). De illo et praetore urbano cf. Gaii Comment. I. 6. qui haec habet: „Jus autem edicendi habent magi- „stratus populi Romani. Sed amplissimum jus „est in edictis duorum praetorum, urbani et „peregrini: quorum in provinciis jurisdictionem „Praesides earum habent." Quo tempore is introductus fuerit, certo determinari non potest, licet varii vario modo id coniiciant.

Tertius magistratus apud quem lege agere licuit, erant *Aediles*, et quidem *curules*, qui cum rerum venalium curam haberent, causas inter homines tempore nundinarum decidebant Proponebant quoque edicta ita ut praetores supra dicti. 92)

CAPUT XIII.

De plebiscitis et legibus praecipuis.

Plebiscitorum Romanorum magnus numerus illa aetate fuit. In condendis iis summa adhibebatur diligentia, ne in utramque partem explicari possent. Quapropter saepe in fine legis

92) De his haec apud Gaium l. c. deprehenduntur: item in edicto Aedilium curulium: quorum jurisdictionem in provinciis populi Quaestores habent; nam in provincias Caesaris omnino Quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his provinciis non proponitur.

vel plebisciti solemnis adiiciebatur formula his verbis concepta: ~~ex~~ *hac lege nihil rogatur.* Glück in commentario suo ad Pandectas falso plebiscita appellat leges privatas; leges enim privatae sunt formulae quibus contrahebatur emptio, venditio.

Quanquam admodum magnus numerus plebiscitorum fuit, admodum tamen parvus apparebit si illa ad jus privatum referre voluerimus. Teste enim Cicerone (in Orat. pro Balbo cap. 8.) plurima pars eorum de jure civili ferebatur. Inepte itaque Heineccius fecit, qui in principio Institutionum suarum Livii Historiar. (III. 34.) verba citat conquerentis *de immenso aliarum super alias accervatarum legum cumulo*, cum haec ejus verba ad jus privatum non referantur. Quapropter Hoepfnerus (in Commentario Instit. ad illum Heineccii locum,) ac si omnes qui se legerint mente captos fore putaret, adiicit: „majorem nunumerum legum fuisse quam eum a Heineccio proditum, cum constitutiones Imperatorias ille omisisset."

Plebiscitorum fere omnium Tribuni plebis conditores erant, qui cum quotidie inter plebem versarentur, multoties conspicere poterant, quid juri desit, qualique lege id augi debeat. Hac ratione nonnulli, v. c. Bachius l. c. chronolo-

† Tabula Heracl. P. I. cap. 2. lin 50–52.

Tul

[illegible] prawo, mu iat

* n.p. warunki na które się strony zgodzą i podadzą Notaryuszowi do zapisania w akt, są ustawami prywatnemi, które nie można tłomaczyć wyrazem lex ponieważ to znaczy ustawę zgodą ludu na seymie wniesioną.

* Co takiego sobie wytłomaczyć można; jako bowiem każdy Seym nie składa się z samych prawników, tak i seymy Rzymskie. Do tworzenia praw używaliśmy w nowszych czasach stanowie Komitety. Rzymianie tego nie potrzebowali ponieważ ich większe zaymowali pretorowie, iżdacy albo podług zwyczaiu narodowego, albo podług własnej woli, na co jeżeli była powszechna zgoda tém samem zamieniało się w zwyczaiowe prawo.

Hoepfner napisał Komentarz nad Justynianami, który jest w wielkim znaczeniu u Austryaków. O tym Komentarzu można powiedzieć co, Wirgiliusz mówi o Cyklopie Polyfemie: monstrum horrendum ingens cui lumen ademptum est.
Mrowka VIII. Pomańska.

— Wniesione prawa zawsze nosiło nazwisko tego, który podawał, wzięło do niego
n.p. lex Aquilia.

† Antiquum videtur esse hoc plebiscitum, si ejus interpretes Brutum et Mucium Scaevolam spectamus in fr. 27. 22. 39. D. ad L. Aquil. Forsan autor ejus est Publ. Aquilius Trib. plebis, cujus meminit Val. Max. VIII. c. n. 6. vel alius ille, quem Pighius in Annal. ad ann. 572. refert. Novissimus de hac de lege scriptor, est Carl. F. Ch. F. Vollgraff, dissert. inauguralis de Lege Aquilia, Marburgi 1820. — Quando lex Aquilia rogata sit, nemini notum, idque tantum constat, eam intra spatium 300 usque ad 650 annum p. U. C. rogatam esse, a quodam Aquilio tribuno plebis, qui, quo anno vixerit incertum est.

‡ Cujacius in Paratitl. D. et C. ad L. Aquil. secundo capite cautum existimat de damno, cujus primum et tertium Caput non meminerat, ut si quis non occiderit, non ussit, fregerit, ruperit, sed alia ratione noceret injuria, forte si utilitatem nobis intercepit. Chiffletius de servo corrupto illud egisse sibi persuadet. Bynkershoek conjicit egisse de dejectis et effusis, sed quae ob quaestionum vexationem auctores in Edicto fuisse complexos. Otto p. 505. Claudius Chiffletius, Cornelius van Bynkershoek, Joannes Voetius, Joannes Suarez de Mendoza, Gerardus Noodt, Joan. Christianus Hasse, multa conjecerunt,

nologice ea in ordinem redigere volebant. Quod nullo modo recte absolvi potest, ut ipse Bachius id expertus est, cum plurimarum legum, neque annum, neque nomen latoris sciamus. Nobis itaque sufficiet eas solum recensere, quae in primis ad Jus privatum referri videntur. Reliqua vid. apud Hauboldum Inst. J. R. L. C. 109–115.

Plebiscita quae deficientibus nobis fontibus hucusque ignorabamus, primumque ex Commentariis Gaii certiores de illis facti sumus, ad calcem hujus capitis exponemus. Hucusque fuere nobis nota

III. Stan Prawnictwa
a/ Źródłami praw są: prawa XII. Tabl. (rozdz. VIII.); prawa stanowione na seymie celniey-sze, nie obięte w Corpus jur. a zatém należące do fontes restitut. od § 65. do 74.; uchwały senatu, ustawy urzędników, wyroki prawników, o tém wszystkiém od § 74.–115.
b) Nauka prawa r. XVII.
c/ prawnicy r. XVIII.

1. *Lex Poetilia Papiria*, de qua cf. Caput IX. Historiae nostrae.

2. *Lex Aquilia*, ₮ de damno injuria dato. De hac lege sequentia in Commentariis Gaii III. 210 legimus: *Damni injuriae actio constituitur per legem Aquiliam, cujus primo capite cautum est, ut si quis alienum hominem alienamve quadrupedem, quae pecudum numero sit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.* Haec uberrime explicuit Gaius l. c. III 212. II qq. ~~In Institut. Justinianeis §. 12. ad Leg. Aquil. legimus~~: *Caput secundum legis Aquiliae in usu non est* ~~Multi sese torquebant~~ quid in secundo capite statutum fuerit; ₮ nunc ex commentariis Gaii III. 215. id compertum habemus, ubi haec leguntur: *Capite secundo in adstipulatorem, qui*

₮ Ulpianus fr. 27. §. 4. D. ad Leg. Aquil. ait: hujus legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit. et Justinianus §. 12. J. eod.

pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit; quanti ea res esset actio constituitur. Dicunt compilatores Instit. Justinianearum: *Capite tertio de omni cetero damno cavetur*, quod verbotenus ex Gaii Commentariis (III 217) exscriptum est.

3. *Lex Plaetoria*, (non Laetoria, ut Heineccius (l. c. p. 174) et Ernesti (in sua clavi Ciceroniana) dicit (cf. Hugo R. R. Gesch. §. 170 nota 1.) lata fuit *de circumscriptionibus adolescentium*. Annus pubertatis apud Romanos erat foeminis 12. maribus vero 14. quo finito adolescentes sub tutela esse desierunt, cum mulieres contra sub perpetua tutela essent. Apparuerunt tamen saepius juvenes etsi puberes tamen non idonei rebus suis bene moderandis. Quapropter praetores in Edictis proponebant, se negotia de quacunque re cum puberibus contracta non ratihabituros nisi apparuisset, in contrahendis illis adolescentes non fuisse laesos. Cum autem quilibet adolescentium negotium contractum rumpere potuisset, dicens illud sibi damnosum esse, omnes gravabantur cum illis contrahere. Quod ne fieret edixerunt praetores, illam legem non competere adolescenti vigesimum quintum annum agenti, cum is utpote rationis capax credi possit, se decipi non passurum. Constitutum praeterea fuit, ut quicunque

ista lege constitutum est, ne minor temere et omni consilio destitutus negotia gereret curatorem ad singulos actus peteret.

F Jakiż to ma związek, zabiianie i branie pieniędzy od debitora? Ma: bo ten który przywołany mi do pomocy w obligacyi, gwałci prawo moie, uwalniaiąc na swoy koszt mego debitora, podobny iest temu, który gwałtownym sposobem nadwerza moy maiątek, zabiiaiąc moie zwierza.

+77. ~~~).

…rący prawo, mu…

† Otto (p. 133) utrzymuie: crescente luxu M. Laetorius Trib. pleb. U. C. 490. aetatem illam 25 annorum legitimam definivit; wspomina o téj ustawie Cicero de Off. III. 15. de N. D. III. 30. Priscianus VIII. p. 797. ed. Putsch. et XVIII. p. 1164. Capitol. in Marco c. 10. c. 2. C. Th. VIII. 12. differt a lege Plaetoria apud Censorinum et Varronem Briss. Select. Ant. III. 2.

† Tak nazywa to prawo Plautus, lex quinavicenaria. Qui adversus ea fecit, iudicium publicum minatum est Lex Plaetoria, quod famosum fuisse videtur. Certe non minori, cujus adjuvandi gratia Lex ipsa rogata est; sed ei qui cum minore contraxit, cuique multa incommoda metuenda fuisse, Plauti versus suadent Pseudol. I. 3. vs. 70. Ex Ciceronis verbis (de Off. l. l.) probatur, Legem Plaetoriam eos modo coercere, qui circumscripserint adolescentes, id est, qui cum minore negotium contrahentes dolo malo versati fuerint, non autem iis, qui probe et sincere cum illo egerint: et conicere licet, iudicium publicum etiam ab improbo homine evitari potuisse, si minor cum illo contraheret adhibito curatore. Constitutione D. Marci, de qua Capitolinus (l. l.) loquitur, Lex Plaetoria in desuetudinem abiit, quam ob rem nec in Edicto Praetoris, nec quodam loco in libris iuris Justinianeis illius legis vestigium reperitur. (Dirksen. p. 88. sqq. l. c.).

cum adolescente minore viginti quinque annis contrahere voluerit, praesente tertio aliquo viro spectatae virtutis id faciat, ne periculum incurrat, rescindendi negotium suum. Hinc accidit, ut ipsi adolescentes cum negotium majoris momenti perficere vellent, tutorem ad eandem rem sibi dari poscerent. Ejus generis tutor appellabatur *Curator*.

/ Gibbon p. 189.

4. *Lex Cincia de donis et muneribus* 93) Apud veteres Romanos officium patroni erat clientem suum in judicio defendere et quidem gratis. Seriori tempore cum plebei homines doctiores patriciis viderentur, quilibet potius hominem plebeium quam patricium rogare mallebat, ut sibi vel de jure responderet, vel se in judicio defenderet. Tales homines vulgo *Patroni* appellabantur, eo discrimine, quod cum patroni patricii gratis defenderant, hi patroni plebei pretium laboris poscebant. Quale autem pretium id esse debuerit, per legem Cinciam, a M. Cincio Alimento Tribuno plebis a. U. C. 550. latam, destinatum fuisse vulgo creditur. Legem hanc Ulpianus in fragm. I. 1. appellat „*minus quam perfectam*, quia prohibet do„nationes, exceptis quibusdam cognatis, et si „plus donatum sit non rescindit." Non exstant

93) cf. Savigny in Zeitschrift. etc. Tomo IV. p. 1. sqq.

verba legis ita scripta ut ea protulimus; fragmenta enim Ulpianea l. c. lacerata sunt. Cujacius, quod illis verbis restituerit hanc legem a Savignio (l. c. p. 23.) laudatur. Legem Cinciam tribus capitibus constitisse affirmant multi recentiorum, quos Savigny (l. c. p. 2. sqq.) citat et refutat, ipseque, ut mea fert opinio, optime docet (l. c. p. 17.) non esse dissecandam in minutas partes legem nostram, cum circa omnes donationes ultra modum lege praescriptum versari videatur, quae in gratiam cujuslibet, exceptis certis personis, fiat; ita quidem ut si perpetua ac constans voluntas donandi ultra modum praescriptum lege tibi sit, id facere non possis nisi re illa vel emancipata aut in jure cessa, (ut antiquo jure receptum fuit,) vel voluntate tua de donatione coram magistratu declarata (ex praescripto Justiniani) 94). Quod cum ita sit, nihil opus est, ut cum Hugone legem nostram, de illis solum donis quae patronis a clientibus fiebant, latam intelligamus.

5. *Lex Furia.* Hanc quoque legem Ulpianus fr. I. 1. „*minus quam perfectam vocat*, „quia vetat aliquid fieri, et si factum sit non re„scindit, sed poenam iniungit ei, qui contra le„gem fecit," Lex autem Furia est *lex testamen-*

94) cf. Dissert. nostra de Vita Decii p. 109. sqq.

† Savigny I. 65. nota 141.

pogodził prawo ze słusznością, przypuściłem: że wolno było sukcessorkami ustanawiać kobiety, ale tylko w łasce woli, nie zaś extraneas. — Kind. przypuszcza, że ani w łasce woli, ale w ten czas, powinien ie był sukcessor cytaić.

Nayważnieysze mieysce o tém prawie iest Cicero in Verr. I. 41. 42. sanxit Q. Voconius Saxa) qui post eos censores (L. Postumium et Q. Fulvium a. 585. U. C.) census esset, ne quis heredem virginem neve mulierem faceret. Tego mieysca pokazuie się:

a/ że przed tém prawem, wolno było każdemu, czyli podał swóy maiątek do census lub nie stanowić sukcessorem kobietę

b/ odtąd zaś tylko ten, który nie był do census wpisany.

Ale czy wolno było podawać się do census lub nie? To co było potrzebą za Serviusza Tull. ustało od tego momentu, kiedy po woynie z Perseuszem (przed r. 585.) uwolniono obywateli Rz. od podatków; byli tylko spisywani co do woyska, i tak rozumieć Ulp. XI. 11. Lv. 4. §. 10. D. de re milit, tak że census w dawnym znaczeniu poszedł w zapomnienie Cicero pro Arch. 5. Dionys. Hal. IV. 15. — Ale, jeżeli tak, po cóż to prawo, qui census esset, kiedy aczby przy ustanowieniu sukcess. każdy, żeby sobie rąk nie wiązać, nie podawałby się był do census? I owszem dla tego tak ustanowiono, aczby nieiako ten, który nie córce ale komu innemu miał chęć oddać dziedzictwo, ~~nieiako~~ tem się wydziedziczał, że się wpisał do census; ieżeli pierwiey dosyć było nie podawać swego maiątku do census. Gdzyby zaś chciał był przed śmiercią wpisany do census odmienić swą wolę, mógł to uczynić p. fideicommiss. Gaius II. 274. lub wyznaczyć iey iako legatum połowę maiątku Gaius II. 225. Ustawieniem tém nazywa nawet Kind. rozstawiony legat, lubo nie pewnie. — Nawet i ten który podał swóy maiątek do census mógł, ieżeli nie całość, to przynaymniey znaczną część tegoż maiątku oddać córce, ponieważ podług Gaia II. 274. tylko ten którego szacowano maiątek na 100000 nie mógł stanowić kobietę sukcessorką, (co wyraziłem census non mediocris). Nie wymagano teraz od niego przysięgi, iak dawniey, ile i co posiada; dosyć więc było, aczby uczonić przed wiadomością ludzi, maiątek przyszły córki, uważać się za maiętnego na 100,000, połowę z tego dać iey iak legat, i resztę pozostałą, tak nazwaną ciepłą ręką, nie dostało się więc sukcessorowi iak 50,000. (cf. Römisch-rechtl. Untersuch. u. Auszüge … und … Lyndeb. 1821. p 311. sqq.) Niedorzeczne prawo starano się obeyść wielu sposobami!

† Naynowsza rozprawa jest: de lege Voconia, auct. Maurit. Kind. Lips. 1820. Utrzymuie autor, że aż do ustawy Woconiusza, miały równe z mężczyznami prawo kobiety succedowania ex test. i ab intest. Niesłusznem to zostało, dla zachowania sacra privata, które chciałby i majątek w inne ręce przeszedł, zawsze przy familii zostawały. Lex Voconia dotyczyła się kobiet bogatych, i obeymowała nie tylko successio ex test. ale także i ab intest. Nie obeymowało to prawo kary fiskusowi stanie się mniejszy, ponieważ w Plin. Paneg. 42. zamiast Voconiae et Juliae leges, trzeba czytać: nocentium, Voconiae et Juliae leges. — Podzielił autor to prawo na 4. rozdziały:

1, Qui civium Romanorum post hanc legem rogatam censi erunt, qui eorum testamentum faciet, is ne heredem virginem, neve mulierem facito.

2, Qui eorum quid morte testamentove dare, donare, legareve virgini mulierive volet, ejus rei jus potestasque esto: dum ne uni virgini mulierive plus det, donet, legetve, quam morte testamentove suo ad heredem heredumve, si plures sunt, ullum perveniat. Si virgini mulierive, cui quid ita datum, donatum, legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto, isque heres, qui eam pecuniam capi, sinere, dareve jussus damnatusve erit, uti jussus damnatusve est, ita eam pecuniam capi, sinere, dareve debeto.

3, Si, qui post hanc legem rogatam census erit, intestatus morietur, ei quo qui jure legibus populi Romani potior erit, extra virginem mulieremve, eo is jure heres esto: at virgini mulierive ejus hereditas non defertor.

4, Si ei familiae agnationisve virgo mulierve proxima erit, quae aut propiori gradu continetur, aut ab eodem patre prognata est, sive haeumce plures erunt, ei eisve heres (librarum XXV. millia aeris) dato.

Rozważając tę ustawę, za surową zdawać nam się może, iż w ogólności mówiąc o kobietach zamężnych, od brania spadku je wyłącza, a zatem i córki. — ażeby iney

taria, quae plus quam mille assium legatum; mortisve causa prohibet capere, praeter exceptas personas: et adversus eum, qui plus ceperit, quadrupli poenam constituit (cf. Gaii Comment. II. 225.). Quo tempore lata fuerit, ignoramus; scimus tamen ante legem Voconiam latam fuisse testante Cicerone pro Balbo cap. 8. quocum consentit Theophilus in paraphrasi ad Instit. II. 22. pr.

6. *Lex Voconia*, de qua varii varia fabulantur, quos citavimus et refutavimus (in Dissert. nostra de vita Decii p. 98.) Lata autem lex Voconia (cf. Gaii Comment. II. 226. 274.) erat ad opprimendum luxum mulierum, cum ea cautum fuisset ne foemina extranea ab illis institueretur heres quibus census non mediocris esset. (cf. Collat. L. Mos. et Rom XVI. §. 3.)

7. *Aelia Sentia*, duplex ejus nominis lex occurrit, ut mea fert opinio: altera sub Augusto, qua cautum fuit, ne servi sceleris causa publice caesi, vincti, aut torti, aut stigmate usti, a dominis libertate donarentur 65); altera quae occurrit apud Ciceronem in Topicis §. 2. qua cavetur ut assiduo assiduus vindex sit, locupleti vero locuples. Assiduum idem significare quod locupletem, testis est Gellius (Noct. Att. XVI. 10.);

95) cf. Heineccius in Antiquit. I. 5. §. 11. nec minus. 6. §. 1. 2. 3.

itaque hoc loco locupletis verbum puto appositive scriptum esse, ac si Cicero dixerit: „assiduum assiduo, id est locupletem locupleti „vindicem esse debere." Quod vero ipsam legem attinet, errat quam maxime Ernesti in sua clavi Ciceroniana s. v. lex Aelia Sentia, qui verbo Aelia *Sentia* deleto exstare mavult solum verbum *lex*. Putat vir doctus omnia explicita fore, si per verbum legis, intellexeris leges XII. Tabular. Quod minime probamus, cum etiam apud Böethium nomen legis Aeliae Sentiae occurrat, vel ut nonnulli libri MSCr. ejus Topicorum habent *Aeliae Sanctiae*. Recentissimus tamen Topicorum Ciceronis Commentator van Lynden, in edito suo opusculo: *Interpretatio Jurisprudentiae Tullianae in Topicis expositae* Hagae Comitum 1805 Ernestii opinionem sequitur. Hugo R. Rgesch. § VII. §. 293. n. 1.

8. De lege *Atilia*, *Atinia*, *Hostilia*, *Licinnia*, et *Mamilia*, in Jnstitutionibus dicturi sumus.

9. *Lex Scribonia.* Mentio ejus occurrit in *fr.* 4. §. 29 *D. de Usurpat, et Usuc.* ubi scriptum est: „libertatem servitutium usucapi posse verius est: quia eam Usucapionem sustulit lex „Scribonia, quae servitutem constituebat non „etiam eam, quae libertatem praestat sublata „servitute." Scimus ex Pandectis, servitutes nun-

Lex ~~Atilia~~ o nadawaniu opiekunów p. pretora
L. Atinia o przedawnieniu rzeczy kradzionych.
L. Hostilia, ażeby wolno skarżyć o kradzież w imieniu nieprzytomnego, a zabranego w wojnie.
L. Licinia ażeby wspólnik przedawszy część rzeczy wspólnej, nie miał prawa dopominać się podziału pozostałych rzeczy comuni dividundo
L. Mamilia względem ~~podziału~~ graniczenia gruntów, ażeby 5 stóp pomiędzy grunt. sąsiedz.

⌈ Wolno usukapować servit. libert., lecz nie servitut. constitutam, bo lubo to dawniej wolno było, jednak to zniesiono p. Lex Scribon.

†, Wypada więc przypuścić: że przed lex Scrib. wolna była usucapio servitutis ale tylko praedior. urbanor. Prawo to zniosło dalsze przedawnienie, pozwalając temu tylko nabywać servitus tego rodzaju, który ustanowiwszy komu servitus, widzi że ten jej nieużywa.

7 Tak samo twierdzi: Löhr (apud Grolm. III. p 128.) utrzymując że słowa <u>hoc jure</u> <u>utimur</u> wskazują nam wyraźnie, rzecz przeciwną teoryi usucapionis, która nie dozwala usucapii rerum incorporal. Przytacza fr. 10. §. 1. D. 41. 3. gdzie stoi: hoc jure utimur, ut servitutes per se nunquam longo tempore <u>capi</u> possint (zamiast usucapi), cum aedificiis possunt. To zdanie nie jest nowe (Löhr l. c. p. 512).

quam usucapi posse (*fr.* 14. *pr. D. de Servitut.*); quapropter cum lex Scribonia theoriam servitutum subferre videatur, plurimi spuriam esse eam putant. Unterholznerus 96) optime hanc legem cum fragmento Digestorum supra laudato conciliavit, docuit enim: cum differat servitus praediorum rusticorum a servitutibus urbanis, cumque usus utrarum servitutum varius sit, jura etiam illis competentia differre oportere. Itaque cum possessione fundi recessero non ea voluntate ut possessionem amittam, fundum amisisse non puter, rem vero mobilem simulatque possessione ejus recessero in perpetuum amisisse intelligar; commode eam theoriam servituti praediorum rusticorum adaptari posse ostendit, cum secundum Pauli opinionem (fr. 14. pr. D. de Servitut.) tales sint servitutes illae, quae non habeant certam continuatamque possessionem, cum nemo perpetuo tamque continenter ire possit, ut nullo momento possessio ejus interpellari videatur. Alio modo rem sese habere cum servitutibus praediorum urbanorum, quarum usum si omitto, eo ipso probo illo mihi opus non esse, neque impediri eum qui talem servitutem mihi constituerat, quominus libertatem ejus usucapiat. Hoc autem per legem Scriboniam fuisse sublatum Unterholznerus docuit.

96) Die Lehre von der Verjährung Breslau 1815 p. 43.

10. *Lex Titia, Publicia* et *Cornelia*, ne in pecuniam ludere liceret, excepto si quis virtutis causa certat, ut hasta, vel pilo jaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando, (cf. fr 2. 3. D. de Aleatoribus.)

Leges quae nobis ex commentariis Gaii innotuere, sunt:

11. *Lex Apuleia* ut sponsores et fidepromissores pro sua portione solvant; de eo vero quod amplius quisque eorum dederit, adversus ceteros actionem habeat. Furia lex in Italia, lex Apuleia vero in ceteris regionibus obtinebat. (Gaii Comment. III. 122)

12. *Lex Furia* ut sponsores et fidepromissores biennio liberentur, et quotquot fuerint numero eo tempore, quo pecunia peti potest, in tot partes inter eos obligatio deducatur; fideiussores vero ut perpetuo teneantur, et quotquot fuerint numero singuli in solidum obligentur (Gaii Comment. III. 121.)

13. *Lex Anonyma*, qua cavetur: ut is, qui sponsores aut fidepromissores accipiat, praedicat palam et declaret, et de qua re satis accipiat, et quot sponsores aut fidepromissores in eam obligationem accepturus sit: et nisi praedixerit, permittatur sponsoribus et fidepromissoribus intra diem XXX. praejudicium postulare, quo quaeratur, an ex ea lege praedictum sit: et si

iudicatum fuerit, praedictum non esse, liberentur. (Gaii Comment. III. 123.)

14. *Lex Cornelia*, qua idem pro eodem, apud eundem eodem anno, vetatur in ampliorem summam obligari creditae pecuniae, quam in XX. millium (Gaii Comment. III. 124.).

15. *Lex Publilia*, qua sponsores propriam habent actionem in duplum, quae appellatur *depensi* (Gaii Comment. III. 127.).

16. *Lex Pinaria*, de qua occurrit mentio apud Asconium Pedianum (cf. a Goeschenio citata loca ad Comment. Gaii IV. 15. admodum h. l. laceratos).

17. *Lex Silia*, qua condictio certae pecuniae et *Lex Calpurnia*, qua condictio de omni certa re, constituta est (Gaii Comment. IV. 19.).

18. *Leges* de *manu iniectione*, quae variae fuerunt, ut *Lex Publilia* quae dabatur in eum, pro quo sponsor dependisset, si in sex mensibus proximis, quam pro eo depensum esset, non solvisset sponsori pecuniam; *Lex Furia* de sponsu adversus eum, qui a sponsore plus quam virilem partem exegisset; *Lex Marcia* adversus foeneratores, ut si usuras exegissent, de his reddendis per manus iniectionem cum eis ageretur; (Gaii Comment. IV. 21. sqq.).

CAPUT XIV.

De SCtis.

Diximus supra Tiberium e Campo in curiam comitia transtulisse. Ex quo loco multi colligere voluerant, ab eo primum inde tempore datam fuisse potestatem senatui legum ferendarum. Hanc opinionem tuetur Heineccius, et alii quos citat (Antiquit I. 2. §. 45. sqq. et in Historia l. c. p. 190 sqq). Id Bachius 97) refutavit, adhibitis variis argumentis, quorum nonnulla cum sint minus recte adhibita, operae pretium videtur, hanc rem denuo tractare.

Dicit Tacitus Annal. I. 15. „Tiberio imperante primum e Campo comitia ad patres translata esse, Senatumque largitionibus ac precibus sordidis exsolutum libentem id tenuisse, moderante Tiberio, ne plures quam quatuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos." Hunc locum misere multi torserunt; quo tamen, si eum accurate spectaverimus, nihil aliud Tacitus dixisse apparebit, nisi, ab eo inde tempore concessum fuisse Senatui magistratus creare.

Consideremus causas quae recentiores movere, ut Senatui abnegarent facultatem legum ferendarum libera republica vigente. In primis

97) l. c. p 88.

† Heineccius utrzymuje że za wolnej Rzplitej nie miał senat mocy stanowienia praw.

† praeeunte D. Connano lib. II. de Senatu.

† Dio Cassius LIX. 9. eiusdem opinionis est: "Quod vero comitia populo plebique reddidit, (Gaius) abrogatis Tiberii ea de re constitutionibus, — id hominibus quidem deterioribus gratum fuit, at prudentibus dolorem attulit, cogitantibus, si rursus in multitudinis potestatem magistratus redirent, — multa mala eventura."

— warnym iest w tym względzie zdanie wielkiego filozofa Bakona cytowane p. 5.

— Polybyusz mówi: że prawa w Rzplt. stanowi lud. Wiemy jednak że i pospólstwo prawa stanowiło (plebiscita); o czém gdy nie wspomina Polibiusz wnosić można że umyślnie i układy senatu zamilczał, jako prawa stanowione od części ludu t.i. senatu. Polibiusz więc gdy mówi: że prawa w Rzpltej lud stanowi, zdaie się że to chce wyrazić: w Rzpltej Rzymskiej stanowione prawa są, albo prawami całego ludu (leges); albo pospólstwa (plebiscita); albo senatu (senatusconsulta).

* iak i Edykta pretorów wówczas tylko miały moc obowiązującą, gdy im nieraz przeczyli trybunowie; stopnie więc skoro sprzeczka zachodziła między sectami (fuit quaesitum) utrzymało się zdanie sabinianów, bo za Tyber. przestał lud schodzić się na sejmy zupełnie. — Ale uważając żeby to było niebezpieczeństwem dla kraju, dopiero po potwierdzeniu Komicyów uważać SCh. za prawo; że co innego
7. Edicta praet. jako li z spraw cywilnych dotyczące się; że i po Tyber. schodził się lud na sejmy; nie można zapewnić SCh. vicem legis. Wyrazy Gaia fuit quaesit. ~~można~~ trzeba stosować do konkordatu Senatu z ludem Theoph. ad J. I. 2. §. 5. jak namienił Zimern Heidelbg. Jahrb. 1821. May. — Temu zaś nikt nie przeczy, że senat, jako władza najwyższa administracyjna, mógł nawet przez lud stanowione prawa obalić, jeżeli je uznał za szkodliwe dla Rzplt. uznał. Dowód na to w Cyceronie Orat. I. pro C. Cornelio p 960. 199 (ed Graevii): Quatuor omnino genera sunt, iudices, in quibus per Senatum more maiorum statuatur aliquid de legibus. Unum est ejusmodi: placere legem abrogari; ut Q. Caecilio, M. Junio Coss. quae leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur. — Alterum: quae lex lata esse dicatur, ea non videri populum teneri; ut ~~lex~~ L. Marcio, Sex. Julio Coss. de legibus Liviis. Więc przeto, kiedy senat dowieść nie mógł szkodliwości prawa, obalić go nie mógł!

Polybii librum sextum citant, in quo nihil de hac re legatur. Sed hoc minime nobis repugnat, cum Polybius Historicorum more in concinnandis illis libris se gesserit, adeo quidem ut discrimen plebiscitorum et legum, ne verbo quidem, tetigisset. Nec illi opus fuit, ut mea fert opinio, anxium in ea re esse, differentiamque legum plebiscitorum et SCtorum nos docere, cum sub verbo legis omnia illa comprehendantur. Adde quod pro maxima parte liber sextus Historiarum Polybii laceratus est. Quid itaque nos vetat affirmare, eum ipsum locum ejus Historiae desiderari, quo tale quidquam tradidit?

Alia argumenta quibus opinio adversariorum nostrorum refutari potest, praebent:

1. Tabula Heracleensis v. 72. (ed. l.) in qua legibus et plebiscitis adnumerantur SCta ejusdem valore praedita, quo ipsae leges.

2. Cicero in Topicis cap. 5. qui dicit: jus civile esse id, quod in legibus, SCtis, rebus iudicatis, juris peritorum auctoritate, edictis magistratuum, more, aequitate consistat.

3. Pomponius in fr. 2. §. 9. de C. J. qui fontibus juris civilis SCta adnumeravit.

Ulpianus in fr. 7. §. 7. D. de Pactis, qui affirmat in Edicto praetorio adscribi SCta fontitibus juris.

5. Accedit Gaius (in Comment. I. 4.) apud quem legimus: „Senatusconsultum est, quod „Senatus jubet atque constituit. Idque legis „vicem obtinet; quamvis fuit quaesitum."

CAPUT XV.

De Edictis Magistratuum.

Obtinuit Romae ut Magistratus cujusvis ordinis, quolibet anno confecto, rationes populo redderent de munere quo erant functi. Reddebant autem vel ineunte vel in medio vel elapso anno. Id appellabatur *Edictum*, quia primum edicebant per praecones quo modo egerint vel acturi essent in administranda re publica, deinde illud in publico adfigi jubebant. Edicebant autem omnes fere magistratus 98) qui in condendo jure civili participabant cum populo. De Edictis Consulum aliorumve magistratuum tractent illi quorum est de Antiquitatibus Romanis disserere. A nobis vero illa Edicta solum illustrabuntur, quae Praetores et Aediles curules 99) adfigebant. Haec autem occurrunt sub nomine *Edicti Praetoris*, vel *Edicti Praetorii*,

98) Gaius in Comment. I. 6. „Jus autem edicendi habent „magistratus populi Romani."

99) de quibus rebus potissimum edicerent Aediles videre licet apud auctores quos Niebuhr l. c. T. II. p. 419, 420. citat.

quamvis etc. Te słowa nic innego nie znaczą jak: iż lubo lud zaprzeczał że senat praw stanowić nie może, jak i patrycyuszowie zaprzeczali, że ich wyrzeczenia plebiscita nie obowiązują, jednak ustawy senatu mają moc obowiązującą. Bo i jakże, czyż w potrzebnym razie miał być dopiero lud zwoływanym na Seym? — Znam- Uczony ten Gans (i Scholien zum Gaius Berlin 1821. p. 5.), robi bowiem różnicę: że co innego jest, vim legis obtinere, a co innego być źródłem prawa; za wolnej Rzp. były SC. źródłem praw, ale nie prawami, bo potrzeba je było potwierdzić na seymach, również ✝ — tak w każdej Rzpl. i w każdym konstytucyjnym państwie n.p. u nas na Seymie.

— Nawet i za wolnej Rzplt. po ustanowieniu Pretorów wydawali Konsulowie Edykta, w rzeczach policyjnych.

— Następujące zdarzenia wylicza Niebuhr, o których ukaranie poszukiwał Edyl u ludu 1, oskarżał matrony Rzymskie trudniące się dla dołąd we wszeteczne przyprawę trucizn. 2, potępiał z mocy ludu na śmierć tego, który wśród zboru ~~zielone~~ na polu z zynał z kłosów. 3, oskarżał tych którzy gwałcili obywateli i obywatelki, w celu dogodzenia swej chuci. 4, oskarżał lichwiarzy wielkie wzrosty biorących.✝ Edilowie ludu, zarazem z trybunami ludu sprawę bronili. Osoba ich była nietykalna; kto ją znieważył uznawał sacrosanct. Cereri; sprzedawano dobra jego przy kościele Cerery, ponieważ Aediles jako dozorcy zboża, tą boginię za patronkę swą uważali. Toż samo: Aediles curul. Wachsmuth p 435. nota 57. co do godności (oprócz w tych ~~jedynie~~ ius imagin.) nie było różnicy między obydwoma rodzajami Edylów, ani co do czynności; ~~wyż~~ ta różnica tylko jak między praet. urb. i peregr. Wspólnie do obowiązków dzielili się interessami; nad igrzysk. tylko Edyl. curul. Obydway wydawali Edykta. (Thibaut C. Abh. p 131./44).

✝ accusabant qui plura jugera possideb. quam per leges liceba. Livius X. 13.

† et apud Plautum edictio Aedilitia *Captiv* IV. 2. vers. 43.

† Były także Edicta tralaticia. Pospolicie składał się Edykt z trzech części, co widać z Cicero ad Att. VI. 1. powiedział: ten będąc prokonsulem wydający tak o swoim sądownictwie do Attyka pisze: duobus generibus edicendum putavi, quorum unum est provinciale, in quo est de rationibus civitatum, de aere alieno, de usura, de syngraphis: in eodem de publicanis. Alterum quod sine edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, vendendis, quae ex edicto et postulari et fieri solent. Tertium de reliquo jure dicundo ἄγραφον reliqui. Dixi (edixi) me de eo genere decreta ad edicta urbana accomodaturum. Czyli to co mówi Cycero o Edykcie prowincyonalnym można zastosować do Edyktu miejskiego.

aut sub *Edicti Aedilii* nomine; raro sub nomine *Edicti Aedilitii*, nam tantummodo in rubrica Pandectarum *de Aedilicio Edicto* hoc vocabulum occurrit. Edicta, quae magistratus in provinciis edebant, nomen *Edictorum provicialium* audiunt, nunquam *Edictorum proconsularium*, licet Proconsules provincias moderarentur. Varia autem genera Edictorum erant. Deprehenduntur enim Edicta de rebus prout inciderint proposita; nec minus Edicta *jurisdictionis perpetuae* causa constituta, sive *Edicta perpetua*.

Quid Edictum perpetuum sit, multi non intellexerunt, quos hic recensere non lubet, cum omnes fere praeter Hugonem falsa opinione imbuti deprehendantur (R. RGesch. § 177). Res tamen ipsa facilis intellectu est ut infra ostendemus. Quod hic quodammodo praecipientes observamus, Magistratus Romanos edicere solitos fuisse solum in id tempus quo munere suo functuri erant. Edictum itaque perpetuum est, ex quo perpetuo jus dicebant munere demandato fungentes. Id probat Ulpianus (fr. 7. pr. D. de jurisdict. 1.) qui distinguit inter causam perpetuae jurisdictionis, et inter causam jurisdictionis prout res incidit. Jus ejusdem generis vocatur nonnunquam *Jus Honorarium*, vel *Jus Praetorium*. Honorarium ideo, quia illi qui Edicta

proponebant honoribus fungi dicebantur, quales omnes magistratus curules erant.

A quo tempore Praetores edicere consueverint variae sunt opiniones. Giphanius in libro quod *Oeconomia juris* inscribitur (p. 122.) dicit, post legem Corneliam id accidisse; quod nobis falsum esse videtur, cum lex Cornelia, a Tribuno plebis C. Cornelio anno U. C. 686. lata esset, tribus annis postea quam Cicero Verrem accusaverat (cf. Historia Ciceronis per Consules descripta p. 31. ed. Ernesti). Cum autem in Verrina I. 2. 44. haec legantur: *posteaquam jus praetorium constitutum est, semper hoc jure usi sumus*: manifestum est jam ante eam orationem a Cicerone dictam Praetores edicere solitos fuisse.

Edicebant tam Praetores quam Aediles in *Albo*, et quidem eo loco, quo de plano recte legi posset. Magistratus qui edicit, semper in prima persona loquitur, v. c. DABO, NON DABO, SERVABO. Quapropter Praetor *pollicetur*, *proponit* de specie juris. Nec inde colligas velim, potestatem absolutam praetorem exercuisse, cum hoc solum ediceret, quod observare legibus tenebatur. Quapropter etiam in *Pactis Conventis* reges Polonorum olim jurabant: *se debere et velle ex praescripto rempublicam*

† Urzędnicy za wolney Rzpltej. za darmo urzędy sprawowali, byli tylko wynagradzeni od ludu przez urzędy prowincyonalne. Nawet za czasów Imperatorów Rz. utrzymywało się to aż do końca wieku IV. po N. Chr. gdzie strony opłacać sądy musiały co się nazywało *sportula* Cod. III. 2. de sportulis. Suma takiey sportula zależała od sumy o którą szedł proceß (obiectum litis). Przy wszczęciu sporu płacił oskarżony sportula, jeżeli wygrał odbierał swoię sportula od powoda, który przez tego za koszta prawne zapłacić musiał.

— To tylko zachodzi pytanie czy dawniey tylko wspólnie sądzili, czyli, czy już dawniey wszystka wydawali?

‡ Hist. p. 100. Nro 3.

† Album erat tabula lignea, gypso obducta, nigrisque literis conscripta. Poena corrumpentis album erat 500. aureorum. Postea autem severior poena falsi mansit eos qui edicta principum violarent.

‡ "praetor tuetur" „Ictі Romani proprie tunc solum utuntur, ubi sermo est, de negotiis, quibus inde iam ex primis alicuius iuris finibus excedit (quamvis ipsum hoc ius ex Praetoris edicto originem cepeit) cuius tamen generis negotia, quoniam nihil illiciti continent, praetoris auxilio muniuntur atque confirmantur. (Gaupp. l. c. p. 10.)

Si mulier mortuo marito praegnantem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit, procuratorive eorum, bis in mense denuntiandum curet, ut mittant si velint, quae ventrem inspiciant. Mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque: haeque simul omnes inspiciant: dum ne qua earum, dum inspicit, invita muliere ventrem tangat. Mulier in domo honestissimae feminae pariat, quam ego constituam. Mulier ante dies triginta quam parituram se putat, denuntiet his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint, quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. Ante ostium ejus conclavi liberi tres, et tres liberae cum binis comitibus custodiant. Quotiescunque ea mulier in id conclave aliudve quod, sive in balneum ibit, custodes si volent, id ante prospiciant: et eos qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclave positi erunt, si volent, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. Mulier cum parturire incipiet, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat. Mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque: ita, ut praeter obstetrices duas, in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint, quam decem: ancillae, quam sex. Hae, quae intus futurae erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua praegnans sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint: scilicet, quia tenebrae ad subiiciendum aptiores sunt. Quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educetur, apud quem parens jusserit. Si autem nihil parens jusserit, aut is apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam. Is apud quem educabitur, quod natum erit, quoad trium mensium sit, bis in mense: ex eo tempore, quoad sex mensium sit, semel in mense: a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus: ab anniculo quoad fari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. Si cui ventrem inspici, custodirive, adesse partui licitum non erit, factumve quid erit, quo minus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei,

administrare; cum licet reges essent, praescriptum illis fuisset, quid velle debeant. Nonnulla tamen loca Corporis Juris 100) citari possunt, in quibus Praetor modo jussivo sive imperativo loquitur, sed neque ea loca, dummodo recte ea introspexerimus, contradicentia nobis adparebunt, quia Praetor nihil agit, nisi praemonet homines, se bonorum possessionem non daturum, si ea, quae edixerat, non observaverint.

Hugo 101) comparat Edictum Praetorium cum nostris Codicibus sic dictis *Processualibus* (*Procedure*); quia commixtim tam jus civile quam actiones et formulae judiciariae, in Edicto Praetorio deprehendebantur. Quod negari non potest; multa enim in Codice Napoleoneo processuali inveneris, quae etiam in Codice Civili deprehendes. Attamen si observas Romanos non fuisse solitos segregare actiones et formulas judiciarias a jure civili, cum unius corporis membra dividere nollent, non secundum opinionem Romanorum, illa dixisse Hugonem videbis, cum ex opinione ejus elici possit, circa judicia magis quam circa ipsum jus privatum versatum esse Edictum Praetorium.

100) v. c. fr. 1. §. 10. D. de inspiciendo ventre, et fr. 1. D. de his qui notantur infam.

101) R. RGesch. §. 178.

quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo. Sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit. Quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex Edicto meo bonorum possessio data sit: eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo.

† Ut apud quemvis populum, cui optima quaeque probantur, ita etiam apud Romanos quoque inhaebatur Jurisprudentia eo maxime, quod omnes persuasi erant, debere esse certas easque usu probatas formas e quibus appareret, quid sit juris. Hoc autem illi appellantes Jus civile, adaequabant alio quoddam Jure quod Jus Gentium appellarunt. Savigny I. p. 23.

CAPUT XVI.

Responsa Prudentum.

Jus Romanum, quod primum moribus et consuetudine invaluit, dein legibus et Edictis Magistratuum auctum erat, a JCtis vero expolitum et perfectius redditum fuit, *Jus civile* appellabatur, quo melius a *Jure gentium* distingueretur.† Jus autem civile varia significat: nonnunquam enim jus Praetorium, nonnunquam leges in Comitiis latas comprehendit. Id jus tamen praecipue sub nomine *juris civilis* intelligimus, quod ex disputatione JCtorum, vel ut Pomponius fr. 2. §. 5. D. O J. ait, *ex interpretatione et disputatione fori*, ortum est. Idem JCtus l. c. §. 6. dicit: „deinde ex his legibus eodem tempore „fere, actiones compositae sunt, quibus inter se „homines disceptarent, quas actiones ne populus „prout vellet institueret, certas sollemnesque esse „voluerunt, et appellatur haec pars juris legis „actiones i. e. legitimae actiones." Ex quo loco patet, Pomponium legis actiones non adnumerare juri civili; quod mirum videtur, eo magis, quo minus nobis persuademus, a quibusnam nisi a JCtis actiones ejuscemodi compositae fuerint. Equidem putaverim duplici causa fuisse motos Romanos, ne legis actiones, vel legitimas actiones, juri civili adnumerarent: 1, quod cum sole-

†) Bei welchem Handel konnten die Abgeordneten, die aus der Tiber absegelten, aus denselben Häfen mit einer schätzbaren Ladung politischer Weisheit zurückkehren. Die Römer oder ihre Bundesgenossen segelten bis zum schönen Vorgebirge in Afrika. Polyb. III. p. 177. ed Casaub.

~) Primum interpretatio juris duntaxat prudentibus permissa fuit, non juris proprie condendi potestas: at neque hec eorum interpretatio statim pro jure accepta; tamen pars est juris scripti, quatenus est ex interpretatione juris Civilis et legum sententia fr. 6. §. 1. D. de V. S.

solemnes essent, certae esse deberent, ideoque stabiles, cum jus civile contra ab interpretatione fori penderet; 2, ut eas distinguerent ab illis actionibus vel formulis, quas nonnulli JCti composuerunt, secundum quas homines negotia privata contraherent.† Actiones ejusmodi occurrunt apud Varronem (de R. Rust. II. 5. 11.) et Ciceronem (de Oratore I. 58.) a quodam Manilio compositae, et appellantur *Manilianae venalium vendendorum leges.* Quod autem ipsum verbum attinet, observandum est verbum *legis actionis* idem significare quod verbum *actus legitimi*; primum tamen, ut omnia verba desinentia in *tio* (v. c. testamenti factio, jurisdictio, tutoris optio, gentis enuptio, cretio,) frequentius occurrit in Pandectis quam secundum, sive illud quod in *us* terminatur, nisi excipias fr. 77. D. de R. J. quo loco verbum actio a compilatoribus mutatum esse videtur in verbum actus.

† Savigny G. d. R. R. I. 2. formulas actionum antiquas frequenti, stane industria collegit Barnabas Brissonius ed. Bachii 1754. f.

Ut autem ad responsa prudentum accedam, observandum inprimis erit, Jure gentium, quod Praetores in jure dicendo observabant, admodum fuisse auctum Jus civile, cum Praetores vel ex ratione sua, vel ex comparatione variarum gentium consuetudinum jureque, jus illud rigidum vel strictum, supplerent, adjuvarent, corrigerent. Accessit, quod Jurisprudentia apud Romanos

illa aetate non adeo arcte conjuncta erat formulis juris pontificii, ut tempore XII. Tabular. Dividebantur itaque ab eo inde tempore JCti Romani in *Oratores* et *Pragmaticos*. Pragmatici alias Legulei dicti, nonnunquam vero praecones actionum, vel formularum cantores appellati, illi erant, qui omni theoria destituti, speciosis verbis, vel formulis decantatis plebem imperitam in admirationem sui rapiebant, et JCtis theoreticis, qui Oratores appellabantur, praesto erant, quoties illi mentem legis potius quam formulas observantes, orationem in judicio recitandam condere volebant. Talis erat v. c. ille Aebutius, *jurisperitus inter mulierculas, stolidus vero inter viros*, ut Cicero (in orat. pro Caecina cap. 5.) dicit.

Vrawnis

Huic tamen disputationi nostrae, gravissimus in hac re testis, ipse Cicero, contradicit, qui in Oratione pro Muraena JCtos theoreticos eorumque scientiam deridet. Omnia haec quae disertissimus ille hominum jactat, Servium Sulpicium, quem in opere suo quod inscribitur *Brutus* cap. 41: 44. admodum collaudavit, spectant. Quem locum nos si cum illa oratione comparare voluerimus, tale judicium ferre cogemur, quale ipse Cicero (De Finibus Bonor. et Malor. IV. 27.) protulit: *apud imperitos tum illa dicta fuisse, aliquid etiam coronae datum.* Quapropter Marcus Cato, illa

Obraz prawnika

[f] W innem mieyscu (pro Roscio Comoedo 9.) chwali Cicero z tego względu prawnictwo Rzymskie, że też prawnictwo posiada iako naydokładniey oznaczone przepisy (formuły) pod które tworząc się sprawę można by podciągnąć, tak że ieżeli sprawa stron pod żadną z tych formuł podciągnąć się nieda oczywiście że nic nie warta, że nie słuszna, że nie ma tytułu żadnego na któryby opieraiąc się sprawa mogła bydź w sądzie bronioną.

Polskie: Wspem obcej i każdemu komu o tém wiedzieć należy. Lub nowsze: zważywszy, które w każdym Nastyppie Komissyi czytamy: Lub niemieckie Dindunal. W czasach gdzie rzadka była sztuka pisania, musiano pewnych formuł używać; te wymowione, ciągle znaczyły, o dzisiay pełnoż, stąd taka uwaga formalności dawniey, z którey się w oświeceńszym wieku naśmiewa liczno.

znakomitego prawidła już o świcie, czyli jako mówi Horacyusz ad cantum galli, do drzwi kołatano. — Do przechodzącego się po rynku z niezmiatością przystępował chłop; a pocałowawszy róg sukni, pytał się niesmiałym tonem: licet consulere? Pospolicie zapytany powtornie od klienta niezrozumiejącego odpowiedzi pierwszey, odpowiadał: ajo.

Ciceronem proferre audiens, merito dixit: „ridi-„culum Consulem habemus."

Obiicit in primis Cicero JCtis (in Oratione pro Muraena cap. 13), nihil quidquam tam anguste scriptum esse, cui non possit addi verbum, Qua de re agitur, increpatque eos quod adeo dediti Jurisprudentiae formulariae sint, ut nefas a se commissum fore putent, si illud, *Qua de re agitur*, non addiderint. Quod tamen ipsi potius Ciceroni talia proferenti quam JCtis vitio vertendum, cum Jurisprudendia nullius gentis, nedum Romanae, quae tot gentes immixtas habuit, formulis carere unquam possit.

JCti itaque Romani ex jure gentium et formulis, seu legitimis actionibus res decidebant, respondendo juri vacantes, ut ipse Cicero de Legibus I. 3. ait: „ego vero aetatis potius va-„cationi confidebam, cum praesertim non recu-„sarem quominus more patrio sedens in solio „consulentibus responderem." Vel ut de Manilio dicit (de Oratore III. 33,) „vidimus trans-„verso ambulantem foro, quod erat insigne, „eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam." [illegible], publice domus in sacra via data est, quo facilius consuli posset. §. 37. fr. 2. D. de O. J.

Qualis itaque status jurisprudentiae illa aetate apud Romanos fuerit, jam ex his, quae hic protulimus videre licet. Ex quo adparet, magis practice quam theoretice jurisprudentiam apud

eos excultam fuisse. Minus enim curabant jus pontificium, vel, ut nunc loquimur, Antiquitates Juris, de quo Cicero conqueritur (de Legibus II. 19. in Bruto 42.) neque colligebant regulas Juris, quae in jure recentiorum populorum occurrunt, sub variis nominibus (*brocarda*, *paraemiae*, *maximes de droit*); sed potius memoria eas tenentes, juri de quo respondebant eas applicabant, addentes verba: *vulgo respondetur*, *traditum est*, *sic definierunt veteres*, *vulgo dicebatur*, *in jure civili receptum est*, *quod dici solet*.]

[hoc iure utimur wyrażają praktyczne przepisy, co podług Thibauta (Observationes de notione et indole formulae hoc iure utimur Lips. 1819.) znaczy: jus ex interpretat. ortum, disputatione fori examinatum et re judicata confirmatum.

Coronidis loco proferam Ciceronis verba ex Orat. pro Muraena 13. ideo ut ea in scholis explicaturus ad manus habeam; atque ideo quod illa multi ad deridendam sanctissimam rem, qualis Jurisprudentia est, licet non intelligant, citant: „dignitas in ista scientia nunquam fuit; „quae tota ex rebus fictis commenticiisque con„staret: gratiae vero multo etiam minores: Quod „enim omnibus patet, et aeque promptum est „mihi, et adversario meo, id esse gratum nullo „pacto potest. Itaque non modo beneficii collo„candi spem, sed etiam illud quod aliquandiu „fuit, *licet consulere*, jam perdidistis. Sapiens „existimari nemo potest in ea prudentia, quae „neque extra Romam unquam, neque Romae, „rebus prolatis, quidquam valet. Peritus ideo

Jak w niektórych kraiach teraz Prawo Rzymskie, którego nie umieią zastosować do praktyki.

Szczególniey dawne prawa Francuzkie i Niemieckie, są zawarte w przysłowiach n.p. reguły ze zmarłym tym ~~żywy~~ schodzące biorę wyrażaią: le vif saisit le mort. Niemcy szczególniey 1, Schöffen und Schinder sind Geschwisterkinder 2, Längst Leib längst Gut, 20 się ciągn do Wildfang 3, Trittst du mein Huhn, wirst du mein Hahn.

Nie posiada ta nauka żadney godności, ponieważ się składa z samey szarlataneryi; nie posiada ani ścisłości żadney, bo iakaż to może być korona nitek, co i na słowa iego przeciwnika nakręcić można? A za tém ów wieloznaczny wyraz „licet consulere", iuż prawie dla was zgubiony. Nic nie znaczy ta nauka w Rzymie, bo każdy iuż sam iest świadomy po wydaniu Fastów przez Flawiusza; i za Rzymem nie, bo tam się z takich dziwactw śmieią. Wolno zaś ze wszystkiego w tey nauce nie trudno, byle tylko marzyć, lub potwierdzić wszystko.

nie dla nieudolności osobistey wielu do tego, lecz z przekonania o ważności rzeczy. Wstępnie chcąc się z tego mogę przywieść że naywaleczniejsi tego wieku mężowie: wielcy monarchowie do ich grona należą n.p. Alexander, Cesar, Pruski król, Wellington.

Ile się sobie samemu przypominam Cycerona: że prawnictwo w tey Epoce wcale nie było uprawiane Teoretycznie, z tego się można przekonać że sam wylicza kilku prawników którzy dzieła pisali

„haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt „omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. „Difficilis autem res ideo non putatur, quod „et perpaucis, et minime obscuris literis con„tinetur. Itaque, si mihi homini vehementer „occupato stomachum moveritis, triduo me „jurisconsultum esse profitebor. Etenim quae „de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque „tamem quidquam tam anguste scriptum est, „quo ego non possim, *Qua de re agitur*, ad„dere. Quae consuluntur autem, minimo peri„culo respondentur. Si id, quod oportet respon„deris, idem videare respondisse quod Servius; „sin aliter, etiam *controversum jus* nosse, et tra„ctare videare. Itaque videmus nonnullos qui „oratores evadere non potuerunt, eos ad juris „studium devenire."

CAPUT XVII.

De jure Aeliano et Flaviano.

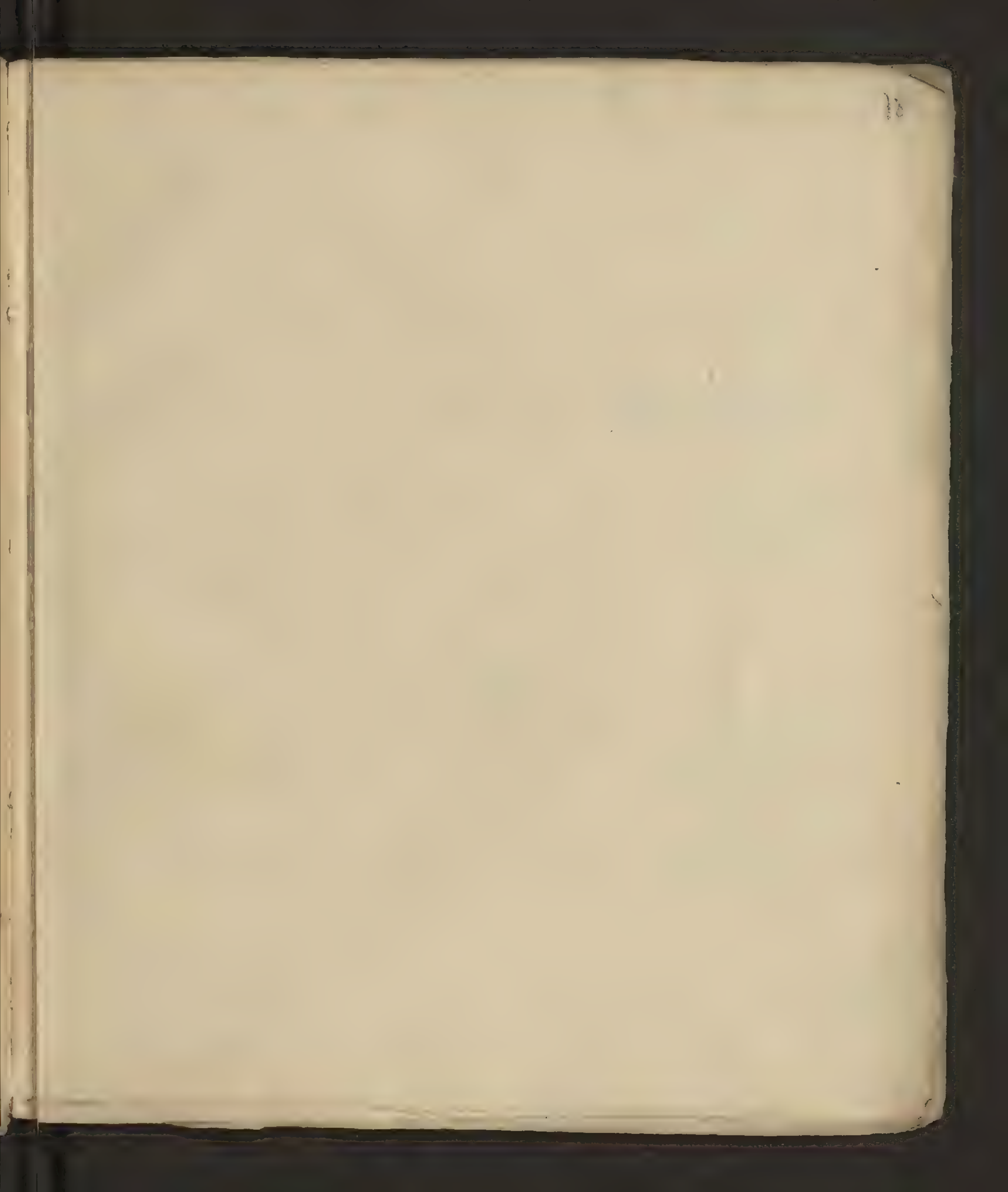
Non admodum tamen illa aetate neglectam fuisse Jurisprudentiam, et non solum a cantoribus formularum sed etiam a JCtis theoreticis excultam, testantur scriptores, qui variorum JCtorum opera ex hac periodo citant. Nam praeter Manilii illud opus adsunt *libri tres de Jure Civili* M. Junii Bruti, testante Cicerone in

Orat. pro Cluent. cap. 51. scripti eodem modo quo Cicero libros suos de Legibus scripserat. Apud Ciceronem extat initium cujusvis libri, quod citavit L. Crassus celeberrimus orator, cum defenderet L. Plancium accusante M. Bruto, JCti illius filio, homine nequam et perdito, quo magis adversarium suum refutaret. Praeter illos M. Junii Bruti libros, exstabant opera M. Catonis majoris, in quibus cum Cato multa protulisset, minus ad rem facientia, ipsa opera admodum vituperat Cicero. Libri illi Catonis ansam dederunt celebri *Regulae Catonianae*, de qua infra dicturi sumus. Omnes tamen hos libros superarunt duo, si eos nomine librorum appellare licet, nempe *Jus Aelianum* et *Flavianum*, de quibus, cum id res exigat, paulo uberius disserere placet.†

† Tu wypada Epizodę zrobić o rachubie czasu z Idetera.

Dividebant Romani dies in *fastos* et *nefastos*, sive tales, quibus lege agere non licuit, vel universo populo Romano, vel certae familiae, vel certae genti. Quinam autem illi dies essent, patricii solum sciebant, cum operam darent ne sacra publica vel privata interirent. Quoties itaque aliquis lege agere volebat, de die fasto vel nefasto consulendus ei erat patricius, nam antiquitus illi solum pontifices eligebantur.102) Gra-

102) Heineccius in Historia Juris Civilis p. 96.

— t. i. sposobem dyalogicznym

Napisał dzieło swoie tym sposobem iako Bielski Chronikę Polską, albo Pliniusz Historyą Naturalną

Pierwszy dzień miesiąca oznaczali Rzymianie podług nowiu Xiężyca. Dzielili go na Kalendy i na Idus, czyli na dwie połowy miesiąca. A że niektóre miesiące miały 31. dni, inne 29, stąd wypadały Idus raz na 12. dnia w miesiącu, drugi raz na 14. podług tego iak nów Xiężyca prędzey lub później przypadał. Stósownie więc do tego trzeba było ogłaszać (intercalare) ze ten miesiąc miał potrzebnie tyle lub tyle uzupełnień. Lud prosty nie znał się na tych uzupełnieniach i stąd Censorinus de die natali c. 20. mówi: ob odium, vel gratiam, quo quis magistratu citius abiret diutiusve fungeretur, aut publici redemtor ex anni magnitudine in lucro damnove esset, plus minusve intercalando, rem sibi ad corrigendum mandatam, ultro depravarunt. A. Macrob. Sat. I. 14. Ammian. Marcell. XXVI. 1. Solin. c. 1.

) Zachodziła przez tego trudności w rachubie całego roku, który był ~~naturalny~~ ~~[illegible]~~ 1, rokiem cyklicznym składającym się z dziesięciu miesięcy, z których cztery miesiące miało po 31. dni, a sześć po 30, a zatém rok cały dni 304. Rokiem 2, był rok miesięczny składający się z miesięcy 12, nierównych w do dni, ponieważ cztery miesiące miały po 31. dni, siedm miesięcy po 29. dni, a jeden dni 28, a zatém rok cały dni 340. Rok 3, czyli Juliański, składający się z dni 365, porządniej na miesiące rozłożonych niż rok miesięczny.

W sądach używano dawnego roku 10. miesięcznego, i tej rachuby trzymano się w dopełnieniu żałoby, wypłacenia posagu, i wszelkich aktach urzędowych przez obywateli czynionych pomimo tego że rok z 12 miesięcy się składał, a zatém i proc. od kapitału płacono w 10ciu ratach, lub w 12. (jeżeli się tak umówiono) stósownie do miesięcy 10ciu procentów.

Rozumie się samo przez się, że jak u nas pomimo rachuby lat od nowego roku do nowego roku, rachuje się lata od terminu zaciągniętej umowy, aż do upłynienia czasu, odpowiadającego przeciągowi czasu rok cały składającemu, tak i u Rzymian. W tym tylko trudności u nich w takiej rachubie zachodziła, że dies nefasti nie rachowano w przeciąg roku, więc pomimo tego że termin upłynął umówiony tyle z następujących dni po terminie doliczano, ile było dies nefasti. To nazywało się tempus utile, które Justynian zamienił w quadrien. continuum.

Różni się od tej rachuby computatio civilis, przypuszczająca rachubę czasu a momento ad momentum, tak jednak że dies inceptus pro completo habetur. Używano tej rachuby szczególniej dla oznaczenia pełnoletności, bo tu stosowano prawo na korzyść małoletniego. Ale w przypadku gdzie szło nawet o przedawnienie, nie uważano tej reguły dies incept. etc. bo termin dnia musiał być ukończonym. fr. 1. D. de Manumiss. fr. 5. D. qui test. facere fr. 7. D. de Usurpat.

Naród sławny z kabalistyki, i rachuby kornowdney.

Wspomina się Cycero że nowi pokładali formuły, ażeby przyzwoiciej tym sposobem zatrzymywać lud od siebie zależnym.

tissimum itaque (Livius IV. 46.) plebi fuit, quod quidam Cnejus Flavius, Appii Claudii Caeci libertus, cum saepius apud illum JCt. scriberet; et quinam dies fasti et qui nefasti fuerint edoctus esset; eam rem, olim nisi paucis notam, vulgarem fecisset 103) Quale detrimentum inde patricii ceperint, uberrime narrant Cicero et Plinius. Cicero in Oratione pro Muraena cap. 11. Jurisperitos deridens, haec de fastis evulgatis narrat: „si quid apud majores nostros fuit in „isto studio admirationis, id enuntiatis vestris my„steriis totum est contemptum et abiectum. Po„test agi lege nec ne, pauci quondam sciebant. Fa„stos enim vulgo non habebant. Erant in magna „potentia qui consulebantur, a quibus etiam dies „tanquam a Chaldaeis petebantur. Inventus „est scriba quidam Cnejus Flavius, qui corni„cum oculos confixerit, et singulis diebus edi„scendos fastos populo proposuerit, et ab ipsis „cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. „Itaque irati illi quod sunt veriti, ne, dierum ra„tione pervulgata, sine sua opera lege posset agi, „notas quasdam composuerunt, ut omnibus in „rebus ipsi interessent." Nisi id ipsum Plinius (Hist. Natural XXXIII. 6.) narrasset, dicere non dubitaremus id Ciceronem ut JCtos de-

a. U. C. 450. cf. Ideler p. 118. Ideler p. 154.

103) Heineccius l. c. p. 97.

cavillaretur protulisse. Ita tamen id fuisse, auctore Plinio, affirmare cogimur, qui dicit, adeo aegro animo id tulisse patricios, ut ab eo inde tempore annulos abiecerint.

Qua ratione autem Flavius fastos evulgaverit variae sunt opiniones; Pomponius fr. 2. §. 7. D. de O. J. subreptum librum populo eum tradidisse; Plinius contra l. c. hortatu ipsius Appii Claudii, consultando assidue, sagaci ingenio id fecisse. Sed utraque opinio displicet, si enim innatam superbiam omnibus patriciis Romanis, et praecipue familiae Claudiorum, spectamus, id hortatu ejus fecisse Flavius putari non potest; neque subrepsisse ut Pomponius dicit, nam, modo recte observavisset singulos dies totius anni, homo sagax, qualis Flavius erat, ex memoria dies fastos et nefastos conscribere potuit. 104)

De ipso etiam libro; quam vastus fuerit, variae sunt opiniones. Livius l. c. dicit *circa forum* proposuisse Flavium fastos. Itaque, in multis locis fori eas adfigi curasse, putari potest, quod testatur Ovidius v. 529 Fastorum.

Inque foro multa circumpendente tabella
Signatur certa curia quaeque nota.

Et Valerius Maximus, dicens: *fastos paene to-*

104) De Flavio cf. *Harduinus* ad Plinii l. c.

Toż samo i w Polszcze kiedy za króla JMci Stanisł. Poniat. wielu z obywateli mieyskich przyposażono do szlachectwa zaprzestało wielu ze szlachty nosić szable.

Harduin utrzymuie że wszyscy Autorowie Łacinscy zginęli, i że Autorowie n. p. Liwiusz, Horacyusz. Virgil. są podrobionemi od Mnichów w średnich wiekach. Jeden tylko Pliniusz miał całkowicie do naszych doyść czasów.

to foro eum exposuisse. Cicero contra ad Atticum VI. 1. dicit librum eum Flavianum solum una tabella constitisse. Unde apparet, quanta ignorantia vel potius contradictio de Antiquitatibus suis Romanis fuerit.

Eodem modo res sese habuit cum jure Aeliano 105), cum post evulgatos a Cnejo Flavio fastos, novas notas patricii excogitavere 106). De hac re consulendus est Pomponius f. 2. §. 7. 38. D. O. J.

CAPUT XVIII.

Celeberrimi JCti Flavius, Tiberius Coruncanius, Aelius.

Ut autem melius appareat, quo modo a JCtis hac aetate florentibus jurisprudentia Romana aucta fuerit, de vita nonnullorum paucis agere proposuimus 107).

1. *Flavius*, de quo singularem disert. scripserat Hoepfnerus, quae tamen in lucem non prodiit 108). Nos quid de eo praeter supra exposita profferremus non habemus, nec neces-

105) de quo cf. auctores a Heineccio et Rittero l. l. p. 10. citati.

106) cf. Ritterus ad Heinecc. l. c. p. 69.

107) cf. Ritterus ad Heineccii l. c. p. 193. Bachius l. c. p. 242.

108) Hugo R. RGesch. §. 183. nota. 1.

sarium videmus, cur longa oratione rem parvi momenti persequamur.

2. *Tiberius Coruncanius.* Dicit Pomponius fr. 2. §. 35. D. O. I. „ante Tiberium Coruncanium publice professum neminem fuisse" quod mirum videri possit ei qui haec Pomponii verba ad literam interpretari voluerit, praesertim si scierit, multo post Tiberium alios, de quibus in periodo tertia dicturi sumus, jurisprudentiam docere caepisse. Itaque ne contradictio hoc loco adpareat, ita haec verba Pomponii interpretor. Cum olim nisi patricii pontifices crearentur, cumque solum illi jurisperiti essent, ut hanc saltem gloriam sibi servarent, in latenti jus civile retinuisse, consultatoribus vacantes, quam jus ediscere cupientibus copiam sui facientes. Putari itaque possunt pontifices suae doctrinae participes patricios esse prae ceteris voluisse exclusis plebeis. Id mutatum est posteaquam Tiberius Coruncanius, homo plebeius, creatus pontifex, quemque hominem, jurisprudentiam addiscere, vel de jure sibi responderi, cupientem, admittebat, vel ut Pomponius l. c. ait publice jurisprudentiam profitebatur.

3. *Aelius*; magni a popularibus suis fiebat, quod testatur Cicero de Orat. I. 45. Ennius Pöeta scripsit ei epitaphium:

Egregie cordatus homo, Catus Aelius Sextus.

† Wzmiankę o nim czyni Cicero in Bruto 14. który wiadomość wyjął z Komentarzy Kapłanów. Wspomina Plutarch (Question. Rom. cap. 60.) że aż do szóstego wieku ab U.C. edukacya młodzieży w Rzymie była zależąca od starania prywatnego, nie było szkół publ. Jeżeli i później czego uczono to pewno nie Literatury ojczystej, bo nawet za czasów Cycerona uczono tylko w języku Greckim retoryki, a lubo zaczęto i w języku Łacińskim, [illegible] szkoli Cyceronowi tego odradzano, iżby język Łaciński nie był jeszcze na tém stopniu, żeby można było mieć mowy po łacinie. Wreszcie sam Hortensius rywal Cycerona używał w swoich mowach wiele wyrazów Greckich Cic. de Orat. part. 1. de Orat. I. 4. Brut. 47.90.

Immer kam man v. diesem Zustande gegen Ende gelehrten und glänzenden Zeitalter der Rechtskunde, geht von Ciceros Geburt bis auf des Severus Alexander Regierung. Es wurde ein System gebildet, es wurden Schulen errichtet, es wurden Bücher verfasst und so auch lebende als verstorbene dienten zum Unterricht der Rechtsbeflissenen. Die Rede des Agrippa b. Josephus (de B. J. II. 16) giebt ein schönes Gemälde des R. Reichs.

Leges Corneliae które się znajdują w Zbiorze prawa R. prawie wszystkie od niego pochodzą, t. i. albo przez niego albo na wniosek jego ustanowione. większa ich część ściąga się do prawa Kryminalnego./

proscriptio to samo co wygnanie. Za wolnej Rzplitej każdy z ludu mógł donieść do Urzędnika na ścieśnie obranego, iżeli w rządach skutki może szkoda dla Rzplitej wyniknąć. Urzędnik przedstawiał raz ludowi zgromadzonemu. a ten potępiał winowajcę. Doniesienie takie do Urzędnika nazywało się proscriptio

albo 1/3 albo 2/3 zawoiowanego gruntu; Capua doznała tego losu, że iey wszystkie grunta na dobra narodowe obrócone.

Ludy tak Italickie iak i obywatele Rz. płacili pewną część dochodów z gornictwa (Vectigal ex metallis). Od czasów wypędzenia królów miało monopolium (Annona salaria) Rząd. Od podatku soli wyłączeni byli Obywatele miasta, płaciły go iednakże ludy Italickie (Livius XXIX. 37.). Także stawne podatki od stanowisk w portach, mostowe (portoria) i t. d.

Do dochodów nie stałych liczono: zebrane pieniądze z wykupu niewolników; kontrybucye; kary pieniężne do skarbu płacone (mulctae). Nie potrzeba było iuż obciążać obywateli Rz. podatkami, dla tego od woyny Macedońskiey (r. 587. U. C.), tylko w nagłych potrzebach, podatek składali (tributum temerarium). I podatki z gruntów w Toskanii skasowano, szczególniey lex Thoria agraria r. 647. U. C. postanowiła, że kto posiadał dobra narodowe (ze zabranych gruntów) ma bydź wolny od opłacania ich. Wszystko zwalono na prowincye, skąd populi tributarii stipendiarii. Niektóre ludy tak iak Capua, miewały od całego maiątku swego płacić podatek (census soli) i nazywały się Populi vectigales.

Commemoratur ejus liber a Pomponio fr. 2. §. 38. D. O. I. dictus *Tripartita*, quoniam legi XII. Tabular. praepositae, juncta erat interpretatio, dein subtexta legis actio. Idem Pomponius ait, tres alios ejusdem libros circumferri, sed dubitare de illis homines utrum ejus fuerint.

PERIODUS TERTIA.

CAPUT XIX.

Res publica sub unius potestatem redacta.

Ut melius cognoscamus qui fuerit status rei publicae, quae posteaquam sub unius potestatem venerat nomen *Imperii* gessit, nonnulla ex historia populi Romani hic proferenda erunt.

C. Marius humili loco natus, caeterum bonus militia, primus patriam suam tyrannico jugo oppressit, adjutus a plebe cui favebat. Majorem mutationem respublica passa est, cum L. Sulla, cui agnomen *Felicis* datum, originem ex antiqua familia Corneliorum ducens, nobilitate adjuvante, causam Optimatium promovere coepit. Creatus itaque fuit Interrex L. Valerius Flaccus qui Sullam auctorem proscriptionum, Dictatorem diceret, et quidem in tempus indefinitum, donec omnia, quae perperam in republica facta sunt, aboleverit. Statutum itaque fu-

it ut omnia quae fecisset, rata a Senatu haberentur, utque quemcunque vellet, indicta causa, impune posset occidere 109). Admodum diminuit Sulla potestatem tribunorum plebis, cum jussisset, ut centuriatim comitia plebis haberentur 110). Accidit tamen ut Cnejus Pompejus, agnomine *Magnus*, olim Sullae amicus, ab eo descisceret, atque cum tribunis plebis, licet patricius gente, sese jungeret brevique post partes Julii Caesaris amplexus, ab eodem, posteaquam discordiae inter illos eruperunt, apud Pharsalum victus, in Aegypto obtruncaretur. Julius Caesar, *Perpetuus Dictator* dictus, exercitusque reipublicae Imperator creatus, ab eo inde tempore rempublicam moderandam aggressus, paulo post ab illis Senatoribus, qui fidem ei juraverant, occisus fuit. Filius ejus adoptivus et heres, Caesar Octavianus, ab a. 729. U. C. *Augustus* appellatus, quem Cicero *Pater Patriae* dictus, et ipse Senatus, exercitui contra Antonium partes Julii Caesaris foventem expediverat, brevi cognovit, utilius esse cum illo Lepidoque, hostibus patriae, se conjungere, et per legem Titiam nomine *Triumviri reipublicae constituendae* adepto, rempublicam subvertere. Paucos post annos, ad discordias cum iis pro-

109) cf. Bachius l. c. p. 175. ibidemque citatus Cicero.
110) Appianus de B. Civil. I. 59.

) Woyskowość

Pomyślnie oręża swego winni wprawdzie Rzymianie taktyce swoiey, iak Grecy falandze, z tém wszystkiém, gdyby nie ustawa: że dowódzca woyska iest panem życia obywateli woyskowo służących, nie byliby Rzymianie zawsze, tak skutecznemi w woynie. Ustawa. także, że nikt urzędnikiem być nie może, kto nie służył w woysku, a nakoniec część wielka iakiey zdobyczy odbierali, dążyły do tego celu. Podwaiano woysko obywatelami z Kolonii i miast wolnych.

Chociaż siła morska wybawiła Rzplitę z pod iarzma Kartagińskiego, a bitwa morska pod Actium, śmiertelny iey cios zadała, iednakże nie bardzo dbali Rzym. o marynarkę. Nawet do uzbraiania floty nieużywano iak tylko ludzi niższego stanu, bo niechciano tychże żołnierzy, którzy cuda waleczności na lądzie dokazywali, wystawić na igrzysko szalonych wiatrów.

Przy upadku dawnych instytutów i woyskowość stygnąć zaczęła. Utrzymywano po prowincyach liczne armie, które, a szczególniey Wschodnie, przybrały zbytek Azyatów. Dawniey konsulowie prowadzili woyny; teraz potrzeba było osobnych dowódzców; pospolicie wybierano na to Rządców prowincyi cywilnych; stąd woysko bardziey do wodza swego niż Rzplitey przywiązane, iak to histo-

ukończono II. Epok. d. 14. Lip. 1822.
— — — 16 — 1824.

rya o Jul. Cezarze uczy.
Rolnictwo i woyskowość były dawniey iedy-
nem zatrudnieniem Rzymian. Póżniey
posiadacze gruntów, oddawali uprawę
tylko niewolnikom, sami prowadzili
swobodne życie, daley od pracy. Ubodzy
żyiąc z żałmużny Rządu, także się przed
pracą chronili; dla tego brano do woyska
motłoch, a nawet i niewolników, którym
przez lex Sempronia militaris lata r.
631. U.C. wsparcie utrzymanie przyobiecała
Rzplta.

pogodz. fr. 48. D. de re iud. c. 12. C. de sent. et interloc. - Dulsen I. p. 67.   Karol Siedlewski